ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΜΑΪΝΗ

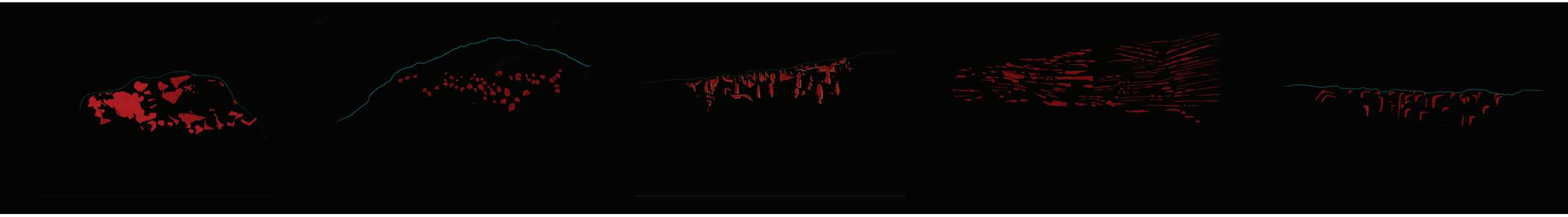

ΜΑΛΑΚΟΔΗΜΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ-ΚΥΡΙΑΚΗ | ΜΑΛΕΥΡΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΜΑΪΝΗ

ΜΑΛΑΚΟΔΗΜΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ-ΚΥΡΙΑΚΗ
ΜΑΛΕΥΡΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Χανιά,
8 Δεκεμβρίου 2021

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον καθηγητή μας κύριο Νικόλαο Σκουτέλη για την πολύτιμη καθοδήγησή του και για τις συμβουλές στην εκπόνηση της παρούσας ερευνητικής, καθώς επίσης και τον καθηγητή μας κύριο Αλέξιο Τζομπανάκη που μας βοήθησε στη δημιουργία των χαρτών που αποτέλεσε κοινό υλικό αναφορικά με τη διπλωματική.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1 | ΤΟΠΙΟ-ΒΛΕΜΜΑ-ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

1.1 | ΤΟΠΟΣ-ΤΟΠΙΟ 017
1.2 | ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ 021
1.3 | ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΠΙΟΥ 023
1.3.1 ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ- ΚΙΝΟΥΜΕΝΗ ΕΙΚΟΝΑ 023
1.3.2 ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ 025
1.4 | ΤΟ ΜΑΝΙΑΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ 027

2 | ΜΑΝΗ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ & Η ΕΛΑΧΙΣΤΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

2.1 | ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ 031
2.2 | ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ 035
2.2.1 ΚΑΣΤΡΟ ΜΑΪΝΗ 047
2.2.2 ΔΙΚΤΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ 049
2.2.3 ΤΟ ΑΡΧΑΙΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΖΑΠΟΥ 055
2.2.4 ΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ 059
2.3 | ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΤΗΓΑΝΙΟΥ
2.3.1 ΞΕΡΟΛΙΘΙΕΣ 065
2.3.2 ΑΛΥΚΕΣ 067
2.3.3 ΟΙ ΣΠΗΛΑΙΟΕΙΔΕΙΣ ΚΟΙΛΟΤΗΤΕΣ - ΣΚΕΠΟΣΠΗΛΙΕΣ 069
2.3.4 ΣΠΙΤΑΚΟΥΛΑ-ΜΟΝΟΧΩΡΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ 073

3 | ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

3.1 | ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ 079
3.2 | ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ 085
3.3 | ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ 105

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εικ 01. Αερο-φωτογραφία από το Κάστρο Μαΐνη.

Αφετηρία της συγκεκριμένης μελέτης αποτέλεσε η προσπάθεια ερμηνείας και κατανόησης του τοπίου και της ιστορίας της Μάνης. Πιο συγκεκριμένα, το τοπίο που επιλέχθηκε ήταν αυτό του Κάστρου Μαΐνη αλλά και η ευρύτερη περιοχή που το πλαισιώνει και προκαλεί ενδιαφέρον, λόγω της πολυπλοκότητας του τοπίου του και της άγνωστης ιστορίας του.

Μέσα από τα επάλληλα κάδρα προβάλλεται ο τόπος, κομμάτια γης που ξεπροβάλλουν και άλλοτε χάνονται στη θάλασσα, χρώματα που μπλέκονται και φως που αποδίδει τη μορφή των σχηματισμών του εδάφους, βράχοι που μετασχηματίζονται, τόποι που κατοικούνταν και υλικά του τόπου που αφέθηκαν στο χρόνο, συνθέτουν την εικόνα του τοπίου σήμερα. Μέσα από τις αντιθέσεις αυτές, αναγνωρίζεται μια ρυθμική αλλαγή ποιοτήτων και έτσι επισημαίνεται ο τοπιακός ρυθμός του. Προκειμένου να κατανοηθούν και να καταγραφούν οι διαφορετικές ενότητες τοπίου, εισάγεται μια νέα μεταβλητή αυτή της ανθρώπινης αντίληψης. 'Μέσω της παρατήρησης, η γη μετατρέπεται από φόντο σε θέμα'. (1) Με αυτό το τρόπο τα στοιχεία του τόπου όπως η γη, η θάλασσα και ο ουρανός συνθέτουν τον ορίζοντα μέσω του βλέμματος του ανθρώπου, δηλαδή το τοπίο.

Γίνεται λοιπόν λόγος για μια αίσθηση, μια εικόνα για το τοπίο η οποία προϋπάρχει και κάθε φορά επαναπροσδιορίζεται μέσα από την παρατήρηση. Άλλοτε μένει η ίδια, άλλοτε αποκλίνει και απορρίπτεται και άλλοτε προσαρμόζεται στα καινούργια δεδομένα και εν τέλει να ξαναλλάζει. Ο Κάντ λέει πως η μορφή των εμπειριών μας προέρχεται από την ίδια τη διάνοια μας, η οποία επιβάλλει τις προϋπάρχουσες κατηγορίες της στα αισθητικά δεδομένα. Προκύπτει, λοιπόν, πως ο νους είναι ένας από τους παράγοντες που διαπλάθουν την πραγματικότητα, όπως αυτή είναι, έτσι ώστε, ως ένα βαθμό, γνωρίζοντας την πραγματικότητα ο νους αναγνωρίζει το ίδιο του το έργο. Στο πλαίσιο αυτής της σκέψης η θεώρηση αυτή της πραγματικότητας-αντικειμενικότητας , εστιάζει στο τοπίο και στην ερμηνεία του, ώστε μέσω των αντιληπτικών δεδομένων του παρατηρητή, να διαμορφωθούν στη συνέχεια τα εργαλεία της ανάλυσης και της κατανόησης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ζήσης Κοτιώνης, Η Τρέλα Του Τόπου, Αρχιτεκτονική στο Ελληνικό Τοπίο

ΜΕΘΟΔΟΣ

Μελετώντας το ιστορικό υπόβαθρο και τα απτά υλικά του τόπου γίνεται η ανακάλυψη κρυμμένων τοπίων, δηλαδή κόσμων που ενσωματώνονται στο ευρύτερο πλαίσιο του τόπου ωςτοπίο. Η ανάδειξη αυτών γίνεται μέσω της χαρτογράφησης που προκύπτει από την υποκειμενική μας αντίληψη και τα σύγχρονα σχεδιαστικά εργαλεία. Κρίθηκε σκόπιμο λοιπόν η παρούσα εργασία να διαιρεθεί σε 3 βασικές ενότητες που η καθεμία θα αναπτύσσεται σε διαφορετικά κεφάλαια. Τα στοιχεία για τη συγγραφή της εργασίας προέκυψαν κυρίως από τη βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα αλλά και μελέτη χαρτών για την επιβεβαίωση των αρχικών υποθέσεων εργασίας.

Στην πρώτη ενότητα προσεγγίζεται θεωρητικά η έννοια του τοπίου. Μέσα από τη συγκεκριμένη προσέγγιση αποσαφηνίζονται οι όροι τόπου-τοπίου. Δύο έννοιες συνυφασμένες αλλά χωρίς να ταυτίζονται απόλυτα. Γίνεται η σύνδεση βιωματικής εμπειρίας- τοπίου και μελετώνται οι τρόποι αναπαράστασής του. Με αυτό το τρόπο, ερμηνεύεται από τη μια θεωρητικά και από την άλλη πρακτικά το τοπίο, μέσα από το βλέμμα του παρατηρητή. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται υπό αυτό το πρίσμα το τοπίο της Μάνης.

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στο ιστορικό πλαίσιο της περιοχής της Μάνης. Στη συνέχεια μελετώνται οι ιστορικές φάσεις και κατασκευής της ευρύτερης περιοχής του κάστρου Μαΐνη. Στη συνέχεια διερευνώνται υπάρχοντες ιστορικοί χάρτες και δημιουργούνται άλλοι εκ νέου για την καλύτερη κατανόηση και ιστορική ανάλυση της περιοχής. Παρατηρείται η ελάχιστη επέμβαση, οι λιτές χειρονομίες του ανθρώπου στον συγκεκριμένο τόπο κάνοντας χρήση των απτών υλικών του.

Στην τελευταία ενότητα, έχοντας ήδη μελετηθεί οι θεωρητικές ερμηνείες του τοπίου, η ιστορία και οι ελάχιστες επεμβάσεις του ανθρώπου στον τόπο της Μάνης, αναπτύσσεται μια προσωπική προσέγγιση χαρτογράφησης. Τα ψηφιακά και αναλογικά μέσα που χρησιμοποιούνται αναπαριστούν βιωματικές εικαστικές-χαρτογραφήσεις. Το έργο που παράγεται έχει ως στόχο την εξαγωγή αφηγήσεων πολλαπλών επιπέδων.

1.

Η εννοιολογική συσχέτιση του τοπίου με το βλέμμα και την αναπαράσταση είναι το αντικείμενο πραγμάτευσης στην παρούσα ενότητα. Πριν εξετάσουμε το τοπίο της Μάνης, που είναι και το βασικό θέμα της εργασίας μας, οφείλουμε αρχικά να προσεγγίσουμε την έννοια του τοπίου, καθώς πρόκειται για την αφετηρία και οδηγό της σκέψης μας κατά την υλοποίηση της μελέτης. Αρχικά, περιγράφεται ο όρος τοπίο ως στατικός σκηνικός χώρος αλλά και ως συντελεστής στη διαμόρφωση ευρύτερου τρόπου αντίληψης. Συγκεκριμένα, στο παρόν κεφάλαιο εφαρμόζεται η ερμηνευτική προσέγγιση του τοπίου. Διερευνώνται οι λόγοι για τους οποίους ένας τόπος, ένα κομμάτι γης εκλαμβάνεται ως κάτι ξεχωριστό σε συνάρτηση με το υποκείμενο. Στη συνέχεια ορίζεται η έννοια του τόπου και εξετάζεται η επίδρασή της στην τοπιακή πρόσληψη.

Η παρούσα έρευνα βασίζεται στη μορφολογία μιας περιοχής συγχρόνως, όμως, αφορά τον άνθρωπο, την λειτουργική ικανότητα να οικειοποιείται το ανοίκειο και δυσπρόσιτο, εν προκειμένω τον τόπο της Μάνης και αυτό να αντανακλά στον τρόπο κατοίκησης. Τέλος, δεν πρέπει να παραληφθεί πως το ζήτημα του τοπίου προσεγγίζεται υπό το πρίσμα της προσωπικής αισθητικής, δηλαδή των αντιληπτικών δεδομένων του παρατηρητή. Συνεπώς, αποτελεί γνώμη και όχι αμετακίνητη αλήθεια-γνώση.

Οι έννοιες του τοπίου και του τοπιακού ρυθμού επηρεάζουν το βλέμμα του παρατηρητή, ο οποίος σε συνδυασμό με το Μανιάτικο τοπίο χρησιμοποιεί την αναπαράσταση για συλλογή δεδομένων με στόχο την εξαγωγή αποτελεσμάτων, που μακροπρόθεσμα βοηθούν στην δημιουργία ολιστικής σχεδιαστικής πρότασης. Παρουσιάζονται οι σύγχρονες μέθοδοι αναπαράστασης, η φωτογραφία-κινούμενη εικόνα και η χαρτογράφηση που αποτελούν πολύμορφους τρόπους αναπαράστασης απόδοσης των τοπίων, καθώς εστιάζουν στις αλληλοεπιδράσεις φυσικών και πολιτισμικών διεργασιών και όχι στην αποδοχή τους ως εργαλεία ουδέτερων ρεαλιστικών αναπαραστάσεων.

Στην τελευταία υποενότητα γίνεται αναφορά στο Μανιάτικο τοπίο. Το δυσπρόσιτο, το άνυδρο και άγονο, που χαρακτηρίζει πολλές από τις περιοχές της υπαίθρου, μπορεί να το συναντήσει κανείς στο παράδειγμα της Μάνης. Παρουσιάζεται το τοπίο της Μάνης υπό το πρίσμα του παρατηρητή, πάντα άρρηκτα συνδεδεμένο με τις έννοιες του τοπίου που προαναφέρθηκαν.

Εικ 02. Σπήλαιο στη περιοχή του Κάστρου Μαΐνη.

Εικ 03. Ο όρμος του Μέζαπου.

1.1 ΤΟΠΟΣ-ΤΟΠΙΟ

Για να προσεγγίσουμε την έννοια του τοπίου προέχει η ανάγνωση και η ερμηνεία του τόπου. Η σημασία του έγκειται σε αυτήν ακριβώς τη σύνδεση που δημιουργεί ο τόπος με το υποκείμενο που τον αφορά- τον κάτοικο- προκαλώντας την αμεσότητα απόκρισης στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και εν τέλει αποτελεί την βάση της αισθητικής αντίληψης του ατόμου για το τοπίο. Η αντίληψη και η βούληση προσδιορισμού ενός τοπιακού συνόλου, πιθανότατα, προέρχεται από την αυθόρμητη επιθυμία σύνδεσης του ατόμου με τον τόπο και την αναγωγή αυτής της επιθυμίας στην ανάγκη του ‘ανήκειν’.

Σύμφωνα με τον Schulz, με τη λέξη τόπος νοείται ένα σύνολο που απαρτίζεται από συγκεκριμένα πράγματα με υλική υπόσταση, σχήμα, υφή, χρώμα. Γενικά, ένας τόπος νοείται ως ένα σύνολο που αποπνέει ένα χαρακτήρα ή ‘ατμόσφαιρα’. Ο τόπος είναι ένα ποιοτικό ‘ολικό΄ φαινόμενο που δεν περιορίζεται σε καμία από τις επιμερισμένες ιδιότητές του, για παράδειγμα τις χωρικές σχέσεις που ενυπάρχουν σε αυτόν, χωρίς να αγνοούμε τη συγκεκριμένη φύση του. Με άλλα λόγια, τα φυσικά στοιχεία αποτελούν τα συστατικά του τόπου και συνεπώς υπάρχει γεωγραφική συνάφεια στον προσδιορισμό του αλλά σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται ο όρος ’τόπος’ με την τοποθεσία, διότι η σημασία του είναι ευρύτερη. Ο τόπος παρουσιάζεται σαν μια δεδομένη αυθόρμητη βιωμένη ολότητα. Στο τέλος εμφανίζεται ως ένας δομημένος κόσμος, φωτισμένος από την ανάλυση του χώρου και του χαρακτήρα (1). Έτσι σε κάθε αναφορά στην έννοια του τόπου τον θεωρούμε ως ένα βιωμένο σύνολο που διαμορφώνει το υπόβαθρο των όρων ζωής και παράλληλα αποτελεί μέρος του.

Ο τόπος και το τοπίο αποτελούν δυο έννοιες αλληλένδετες αλλά χωρίς να ταυτίζονται απόλυτα. Για να γίνει ξεκάθαρη η διάκριση μεταξύ τόπου και τοπίου θα πρέπει να οριστεί η έννοια του τοπίου. Η ερμηνεία της έννοιας που ορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Συνθήκη, γνωστή και ως συνθήκη της Φλωρεντίας, που κυρώθηκε το 2010 από το Ελληνικό κοινοβούλιο και παρουσιάστηκε το 2000 από το συμβούλιο της Ευρώπης, αναφέρει ότι “ Το Τοπίο είναι μια περιοχή, όπως γίνεται αντιληπτή από τους ανθρώπους, ο χαρακτήρας της οποίας είναι αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών ή και ανθρωπογενών παραγόντων”(2). Το τοπίο δηλαδή είναι άμεσα συνδεδεμένο με τον άνθρωπο και της δράσης αυτού. Το τοπίο είναι μια απειρία καταστάσεων, αλλά μπορεί να καταγραφεί, να αναλυθεί , να ταξινομηθεί, να μελετηθεί. Το τοπίο είναι ένας λαβύρινθος του βιωμένου και φαντασιακού. Το τοπίο είναι η φύση, ο φυσικός γεωγραφικός χώρος, το αποτέλεσμα της διαδρομής των φυσικών συνθηκών. Το τοπίο είναι και η σύνθετη ιστορική συγκρότηση της κατοικημένης από τον άνθρωπο φύσης (3) Αναφέρεται δηλαδή, σε έναν γεωγραφικό χώρο ο οποίος ενώ διαθέτει φυσική υπόσταση , εισάγει την έννοια του φαντασιακού αφού το υποκείμενο-παρατηρητής το αναγνωρίζει ως τέτοιο.

1.1

1. Norberg-Schulz- Genius Loci, Το πνεύμα του τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής, σελ. 21
2. Εφημερίς της κυβερνήσεως, Τεύχος Α, Κεφ. Α, σελ 393
3. Δ.Α Φατούρος, Το τοπίο: ένας κατάλογος σημειώσεων, Περιοδικό: Αρχιτέκτονες, Τεύχος 49/2005, σελ 52

«Το τοπίο εμπεριέχει, ακόμα και στις πιο οριακές του καταστάσεις, τόσο το τεχνικό όσο και το φυσικό και ουσιαστικά εξαλείφει την στείρα (αν και μοντέρνα) διχοτομία μεταξύ των δυο εννοιών. Οι συχνές αναφορές στο ανανεωτικό βλέμμα που προσφέρει η τέχνη [της αρχιτεκτονικής] συνεισφέρουν σε μια πιο συνολική, ολιστική αντιμετώπιση της σχέσης του φυσικού με το τεχνικό, μέσω της μεταβαλλόμενης εικόνας. Νέες εμπειρίες στο πεδίο αυτό αναδεικνύουν τον χρόνο ως πιο σημαντικό από τον χώρο σε επίπεδο στρατηγικής σχεδιασμού.»
Μαρία Γούλα (2003)

Εικ 04. Η εκκλησία της Αγήτριας στο Τηγάνι της Μέσα Μάνης.

Εικ 05. Ο πύργος του πειρατή Σάσσαρη στην ευτύτερη περιοχή του Κάστρου Μαΐνη.

Ο τόπος και το τοπίο μπορεί να είναι συνυφασμένοι όροι αλλά δεν ταυτίζονται απόλυτα. Πρόκειται για δύο πολιτισμικές έννοιες όπου το τοπίο προσλαμβάνεται ως φυσική ενότητα, ενώ ο τόπος εκλαμβάνεται ως ταυτότητα, ως πολυσύνθετη, φυσική και ανθρωπογενή οντότητα. (1). Το τοπίο σχετίζεται περισσότερο με την παρατήρηση, ενώ ο τόπος κυρίως με την κατοίκηση. Όταν ο άνθρωπος κατοικεί είναι ταυτόχρονα τοποθετημένος στο χώρο και εκτεθειμένος σε έναν ορισμένο περιβαλλοντικό χαρακτήρα. (2) Κατοικώ σημαίνει ταυτίζομαι με ένα τόπο, ανήκω κάπου, νοιώθω οικεία, ανοίκεια, είμαι οικειοποιημένος εγώ από κάτι άλλο και τούτο προτού αρχίσω να σκέφτομαι' όπως επισημαίνει ο M. Heidegger. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε στοιχεία του περιβάλλοντος ως τοπίο εκφράζει την φαντασιακή μας σχέση με τη φύση και αντιπροσωπεύει, τελικά, τον τρόπο με τον οποίο ορίζουμε τον εαυτό μας μέσα στον κόσμο. (3)

Καθώς ερχόμαστε σε επαφή με έναν τόπο, αυθόρμητα αρχικά, τον επεξεργαζόμαστε με διάφορα μέσα. Συγκρατούμε με τη δική μας οπτική τις εικόνες του, τις επεξεργαζόμαστε νοερά, τις ερμηνεύουμε και συνειδητά ή ασυνείδητα τις ανασυγκροτούμε. Ο τόπος φιλτράρεται, έτσι, με εργαλεία τη σκέψη, τη γνώση, τα βιώματα, τη φαντασία, τα όνειρά μας. Αυτή είναι η λειτουργία με την οποία ο τόπος καθίσταται «τοπίο». Γίνεται, λοιπόν, κατανοητή η ευρεία έννοια του όρου «τοπίο», αφού τοπίο είναι κάθε τόπος επεξεργασμένος και βιωμένος πολιτισμικά. Τοπίο είναι ο τόπος και ταυτόχρονα η καταληπτή ερμηνεία του.

Συμπερασματικά, με απαρχή την ύπαρξη ενός τόπου, υπαρκτού ή φανταστικού, το τοπίο έπεται ως μία «εικόνα», μια σκέψη μια ιδέα, και τείνει στην προσπάθεια ερμηνείας, κατανόησης και οργάνωσης του τόπου. Ταυτόχρονα, και ο τόπος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του τοπίου, αφού είναι η αφετηρία αυτής της διαδικασίας. Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα ενός τόπου, η εξέλιξή του μέσα στον χρόνο, ο τόπος που κατοικείται σε συνδυασμό με τον τρόπο που κατοικείται από τον εκάστοτε δημιουργό του, συντελούν στη δημιουργία του. Τελικά, ο τρόπος με τον οποίο κατανοούμε και επεξεργαζόμαστε τον τόπο καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον ίδιο μας τον εαυτό. Επιπλέον, αυτός ο τρόπος αντίληψης και επεξεργασίας του τόπου προσδιορίζει τη σχέση μας με το τοπίο ως τον πολιτισμικό προσδιορισμό του τόπου.

1. Από τον πρόλογο του βιβλίου Τόπος, τοπίο, τιμητικός τόμος για τον Δημήτρη Φιλιππίδη
2. Norberg-Schultz, Genius Loci, Το πνεύμα του τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής, σελ. 22
3. Μανωλίδης Ωραίο φριχτό και απέριττο τοπίον, τόπος, εκδ. Ποταμός, σελ. 9

Εικ 06,07. Οι αλυκές στο Τηγάνι στη Μέσα Μάνη.

Ιστορικοί και μελετητές τείνουν στο συμπέρασμα ότι η έννοια του τόπου λειτουργεί ως ζωτική εστία, μέσα στην οποία οι άνθρωποι, στην καθημερινότητά τους, μετέχουν από κοινού, άμεσα, σε ένα δίκτυο βιωμάτων και εμπειριών, ενώ η έννοια του τοπίου λειτουργεί αφαιρετικά ως μια αναπαράσταση, ανεξάρτητα από το αν αφορά υπαρκτή ή μη τοποθεσία.

Το τοπίο χαρακτηρίζεται από μεταβλητότητα, που προκύπτει από τις εκάστοτε συνθήκες του περιβάλλοντος αλλά και λόγω της παρέμβασης του ανθρώπου. Πρόκειται για προϊόν οπτικής, αισθητικής και συναισθηματικής αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τα φυσικά στοιχεία. Το τοπίο καταλήγει να γίνεται αντιληπτό μέσω των 'υποδοχέων' των αισθήσεων, και έτσι μετατρέπεται σε βίωμα-εμπειρία και αναιρεί τη θεώρηση του υποκειμένου ως απλού παρατηρητή. Η όραση λειτουργεί ως μεταβλητή του υποκειμένου με τον κόσμο, συνδέοντας το σώμα με ότι αδυνατεί να προσεγγίσει. Μετατρέπει τη δισδιάστατη οπτική πρόσληψη σε τρισδιάστατη σωματική εμπειρία.

Τα υλικά εμπεριέχουν διαφορετικές εμπειρίες του χώρου και η συνύφανσή τους προκαλεί ένταση στη σχέση μεταξύ χρήστη και έργου. Τα υλικά του εδάφους, οι φυτεύσεις, οι παρεμβάσεις του ανθρώπου δημιουργούν χωρικές συνθήκες (φωτός, αέρα, ήχου, οσμής) προσωπικής εμπειρίας που μετατρέπονται ανάλογα με τη μεταβολή των δομικών δεδομένων (γεωλογικά, τεχνητά, κλιματολογικά, πολιτισμικά) ενός τόπου προσφέροντας ποικίλες χωρικές αντιλήψεις.

Η βιωματική σχέση του ανθρώπου με τον τόπο, στον οποίο κατοικεί, διαμορφώνει την αντίληψη και αποδίδει συγκεκριμένη ταυτότητα στο τοπίο. Το σημαντικό είναι ότι ο τόπος αποτελεί ένα σύνολο παρόμοιας σύστασης με αυτής του τοπίου. Η ειδοποιός διαφορά, όμως, είναι η αίσθηση του κατοίκου, ο οποίος ανήκει κάπου. Ο Schulz αναφέρει πως "όταν το περιβάλλον αποκτά νόημα, ο άνθρωπος νιώθει 'στο σπίτι του". Άρα του δίνεται η δυνατότητα να επέμβει να βελτιώσει και να μεταμορφώσει τον τόπο, για να δημιουργήσει το δικό του τοπίο.

1.2

Ολοκληρώνοντας το θεωρητικό-εννοιολογικό μέρος αναφορικά με τα ζητήματα αντίληψης, βιωματικής εμπειρίας, αναπαράστασης και τον συσχετισμό τους, οδηγούμαστε σε μια περισσότερο απτή προσέγγιση, αυτή των τοπιακών αναπαραστάσεων. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την ταχύτατη διέλευση εικόνων, στατικών και κινούμενων. Για τον λόγο αυτό θεωρείται απαραίτητη η επαφή με καινοτόμους, δημιουργικούς και ανατρεπτικούς τρόπους αναπαράστασης. Στο παρόν κεφάλαιο και με βάση τα προηγούμενα δεδομένα εξετάζεται η φωτογραφία, η κινούμενη εικόνα και η χαρτογράφηση, ως τρόποι ανάλυσης και παρουσίασης τοπίων, καθώς τα μέσα αυτά έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρουν πραγματικότητα και φαντασία με σύγχρονους όρους, γεγονός ιδιαίτερα χρήσιμο τόσο στην συμπεριφορά οποιουδήποτε σώματος και αντίληψης, όσο και στην αρχιτεκτονική σκέψη και δράση.

1. Η Φωτογραφία και η κινούμενη εικόνα ως εργαλεία αναπαράστασης

Η αναπαράσταση, οργανώνει την αντίληψη της πραγματικότητας και κατηγορείται συχνά για συρρίκνωση του αντικειμένου της μέσω επιφανειακών εικόνων. Η παράδοση του τοπίου έχει συνδεθεί με αυτήν μέσω του γραφικού, δηλαδή έτοιμες σειρές τοπίων που ανταποκρίνονται σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάλλους που κωδικοποιούνται και γενικεύονται. Όταν γίνεται σωστή χρήση της φωτογραφίας ως μέσου αναπαράστασης και ερμηνείας του τοπίου η συνεισφορά της παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όταν γίνεται σωστή χρήση της φωτογραφίας ως μέσου αναπαράστασης και ερμηνείας του τοπίου η συνεισφορά της παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο αντιληπτικά όσο και αρχιτεκτονικά.

Η απεικόνιση του τοπίου μέσω της φωτογραφίας λόγω των δυνατοτήτων της, έχει αντικαταστήσει παραδοσιακές τεχνικές όπως αυτή του σκίτσου ή της ζωγραφικής. Όχι τόσο λόγω των αναπαραστατικών της ιδιοτήτων, αλλά ως μέσο καταγραφής, ανάλυσης του τοπίου στην ερμηνεία και αξιολόγησή του.

1.3

Η φωτογράφηση τοπίων αν δεν χρησιμοποιηθεί ως ενθύμιο της επί τόπου επίσκεψης μπορεί να ενταχθεί με επιτυχία στην σχεδιαστική διαδικασία μέσω της ομαδοποίησης γενικών χαρακτηριστικών και της καταγραφής ενοτήτων. Με την κατάλληλη χρήση μπορεί να αποτελέσει εργαλείο σχεδιαστών που με ανιχνευτικό βλέμμα, παγιδεύουν το ουσιαστικό. Είναι αναγκαίο να εμβαθύνουμε στα στοιχεία και τους μηχανισμούς που παράγουν και καθορίζουν την αντιληπτή εικόνα των τοπίων. Αν το τοπίο είναι ένας τρόπος που γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα, τότε μέσω της φωτογραφίας ερμηνεύεται η ταυτότητα των περιοχών.

Μέσω της φωτογραφίας επιτυγχάνεται μια υπέρβαση στη χωρική και χρονική αντιληπτικότητα. Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της, τον "φωτογράφο"- υποκείμενο πίσω από την κάμερα, το αντικείμενο που «απάγεται»- αποτυπώνεται ή το πλαίσιο στο οποίο προβάλλεται, η εικόνα έχει τη δυνατότητα ύφανσης μια πολλαπλής χρονικότητας. Ακόμη κι αν ο χρόνος της φωτογράφησης έχει παρέλθει, η εικόνα εξακολουθητικά, διαχρονικά θα υφίσταται, διαβαίνοντας άλλους τόπους και συναντώντας άλλα πρόσωπα μέσα στο χρόνο.

2. Η χαρτογράφηση: ως εργαλείο αναπαράστασης

Η χαρτογράφηση, είναι μια μέθοδος διαστασιολόγησης και γενικής εποπτείας του κόσμου. Στο πεδίο της χαρτογράφησης ανήκει όχι μόνο η λήψη των διαστάσεων, αλλά και η απεικόνιση αυτών προς χρήση των πληροφοριών με τέτοιο τρόπο, ώστε να καθίστανται επικοινωνήσιμες ανάμεσα στους ανθρώπους, στους τόπους και στο χρόνο. Οι μετρήσεις των χαρτών δεν δεσμεύονται μέσα στα στενά όρια των μαθηματικών συντεταγμένων, αλλά καθορίζονται εξίσου από πνευματικές, πολιτικές και ηθικές μεταβλητές. Με τον ίδιο τρόπο, η φαινομενικά συμβατική εικόνα του χάρτη δεν περιορίζεται στην στείρα αρχειοθέτηση, αλλά περικλύει τη μνήμη, τη φαντασία και την περίσκεψη. Ο κόσμος που αναπαριστά η χαρτογράφηση μπορεί να είναι υλικός ή άυλος, αφηρημένος ή συγκεκριμένος, πραγματικός ή ουτοπικός-επιθυμητός, στην ολότητά του ή μέρος. Η αναπαράσταση αυτή επιτυγχάνεται ως βίωμα, ως ανάμνηση ή προβολή.

Οι χάρτες είναι γραφικά αναπαραστατικά μοντέλα/εργαλεία απαραίτητα, γι' αυτό και γνώριμα, τόσο στις σχεδιαστικές διαδικασίες όσο και στην καθημερινότητα. Με τη βοήθεια του χάρτη γνωρίζουμε και αναγνωρίζουμε τοπία, τα ερμηνεύουμε, προσανατολιζόμαστε στο χώρο και τον επανασυνθέτουμε . Η επιφάνεια του χάρτη παρομοιάζεται με ένα παλίμψηστο στο οποίο κάθε φορά καταγράφονται πληροφορίες χωρικές των όψεων της μεταβαλλόμενης πραγματικότητας. Η ποικιλία των χαρτογραφικών ειδών – γεωγραφικοί, γεωβοτανικοί, γεωλογικοί, οικονομικοί, στρατιωτικοί, τουριστικοί κ.α. - αποδεικνύει τη διαφορετική οπτική, το πλήθος των βλεμμάτων που επιχειρούν να αναπαραστήσουν ή να αφηγηθούν την πραγματικότητα. Η πληθώρα των χαρτών αντικειμενοποιεί τον χώρο με το να τον απομακρύνει από τον υποκειμενισμό. Ωστόσο η αποκωδικοποίηση, η γενίκευση, η αφαίρεση, η μετάφραση υλικών και άυλων στοιχείων, κατασκευάζουν τον κόσμο, δεν τον αναπαριστούν απλώς.

Εικ 08. Πίνακας Δεκουλάκου Ηλία (1929-1988) Μάνη-Πάλιρρος.

1.4 | ΤΟ ΜΑΝΙΑΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Η περιπλάνηση στο τοπίο και ο εντοπισμός ίχνους της ανθρώπινης ύπαρξης δίνει τη δυνατότητα μαρτυρίας της ιστορίας του τόπου στον επισκέπτη. Αυτή η ιστορία, που καθόρισε τη μορφή και τη δομή της κοινωνίας παρελθοντικά, αποτελεί απαραίτητο εργαλείο ανάλυσης του παρόντος. Η διαδρομή στη Μάνη, η ανάβαση, ο βηματισμός προς το βραχώδες ούτε συμπυκνώνει ούτε ανανεώνει την αντίληψη για το τοπίο της. Της προθέτει την δυναμική του χρόνου. Την πλάθει και την επαναπροσδιορίζει καταλήγοντας πάλι στο ίδιο συμπέρασμα. Στην απροσδιόριστη αίσθηση- σε μία ιδιότυπη οικειότητα, σε μία αρμονία ασυμφιλίωτων αντιθέσεων. Σε μία εικόνα για το τοπίο ίδια και ταυτόχρονα τελείως διαφορετική.

Το Μανιάτικο τοπίο, κατά τόπους, φέρει χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού, όπως αυτό παρουσιάστηκε από τοπιογράφους. Πριν επισκεφθεί κανείς τη Μάνη, μπορεί να έχει την εντύπωση ότι πρόκειται για μια περιοχή με μηδενική βλάστηση, γυμνά βράχια και διάσπαρτους πύργους, που συνιστούν οικισμούς ή ακόμα μικρότερα ξεμόνια, κάτι που συναντάται κυρίως όσο εισέρχεται στο νοτιότερο μέρος της. Τα βουνά χαμηλώνουν και πέφτουν στη θάλασσα, πολλές φορές βίαια, αιφνιδιαστικά, απότομα. Τραχείς και δυσπρόσιτοι λόφοι σχηματίζουν φυσικές κοιλότητες, στις οποίες δημιουργούνται παραθαλάσσιοι οικισμοί που άλλες φορές ορθώνονται μεγαλόπρεπα για να προσφέρουν στρατηγικά σημεία παρατήρησης. Κρημνώδη φαράγγια, γυμνές παραλίες συνθέτουν την βάση ενός κάδρου, μιας αφήγησης. Το δίκτυο των δρόμων ακολουθεί συνήθως τις πτυχώσεις των λόφων και κατευθύνει το βλέμμα του παρατηρητή προς τη θάλασσα. Η αυστηρή καθετότητα της οροσειράς σε συνδυασμό με την οριζοντιότητα της θάλασσας, τοποθετούν τον παρατηρητή σε ένα ασφαλές σημείο, σε μια υποχώρηση της γης. Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζεται η αίσθηση του προσανατολισμού. Με άλλα λόγια, ο τρόπος που κορυφώνεται ο βράχος κάθετα προς τη θάλασσα, δημιουργεί μια πλάτη, ένα σταθερό σημείο, ώστε όταν στέκεται κάποιος εκεί το βλέμμα να κατευθύνεται απευθείας προς τη θάλασσα. Αυτή είναι η φιλόξενη πλευρά της Μάνης, που σχεδόν επιτακτικά και σίγουρα αναπαυτικά προσφέρει στον παρατηρητή της.

Όσο μεταβαίνουμε προς τα Νότια, το τοπίο περιλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό μεγαλιθικών και παλαιοβυζαντινών κτισμάτων τα οποία αναπτύσσονται σποραδικά σε σημεία. Ανάμεσα στα σπίτια, σε επιλεγμένες καίριες θέσεις, υψώνονται- ακόμη και σήμερα- πολεμικοί πύργοι. Οι δομές που συναντώνται σε αυτό τον τόπο, απαντούν κυρίως στις ανάγκες επιβίωσης, αντίστασης, άμυνας. Γίνεται λόγος, λοιπόν, για απλές χειρονομίες που περιγράφουν το απαραίτητο και το αναγκαίο. Καταλήγοντας στην περιγραφή του Μανιάτικου τοπίου συναντάμε την ευρύτερη περιοχή του Κάστρου Μαΐνη, η οποία είναι και το αντικείμενο της δικής μας μελέτης, στην οποία πλήθος αντιθέσεων λαμβάνουν χώρα. Η χερσόνησος Τηγάνι διεισδύει βίαια στη θάλασσα και λειτουργεί αντιστικτικά στην καθετότητα των πτυχώσεων της οροσειράς του Ταϋγέτου. Εκεί βρίσκεται το Κάστρο Τηγάνι, τα ερείπια του μεσαιωνικού Κάστρου Μαΐνη και τα ίχνη της ιστορία του τόπου γίνονται ακόμη πιο έντονα.

1.4

2 | ΜΑΝΗ:
Η ΙΣΤΟΡΙΑ & Η ΕΛΑΧΙΣΤΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

Η δεύτερη ενότητα αφορά το παράδειγμα της Μάνης. Μέσα από τη διαδρομή, που προηγήθηκε, διασχίζει τη δυτική πλευρά της, αλλά και με τη διαδρομή μέσα από την έννοια του τοπίου που προηγήθηκε, επιχειρείται η παρουσίαση ενός τόπου στον οποίο ίχνη ανθρώπινης παρουσίας βρίσκονται κοντά στο όριο της ανυπαρξίας.(1) Αρχικά παρατίθενται κάποια γενικότερα στοιχεία για τον τόπο της Μάνης, κυρίως ιστορικά, τα οποία συμβάλλουν στην διαμόρφωση μιας πρώτης άποψης για τον τόπο. Στη συνέχεια, μέσω της διαδρομής στο τοπίο, παρουσιάζονται τα απτά υλικά που τον συνθέτουν.

1. Φιλιππίδης Δ., Εγώ Γράφω σελ 40

LA MORÉE, AUTREFOIS LE PELOPONNESE, AVEC TOUTES SES ILES, DRESSÉE PAR LES PLUS EXACTS
Coloured map of the Peloponnese. Printed in Leyden circa 1713.
Pieter van der Aa

Expedition scientifique de Morée [...] Botanique. [...] Atlas
Bory de Saint-Vincent, M. (Jean Baptiste Geneviève Marcellin) 1831

Με το όνομα Μαΐνη, Βραχίων της Μάνης, τα τελευταία 1100 χρόνια, ορίζεται η μεσαία από τις τρεις χερσονήσους της νότιας Πελοποννήσου. Η χερσόνησος διατρέχεται από την οροσειρά του Άνω και Κάτω Ταϋγέτου και καταλήγει στην αλπική πτύχωση της Πίνδου στη Μεσόγειο. Η χερσονησίδα Ταίναρο ή Κάβο Ματαπάς, το νοτιότερο άκρο της ηπειρωτικής Ελλάδας και των Βαλκανίων, η πύλη για τον Άδη κατά τους αρχαίους Έλληνες, εισχωρεί στο θαλάσσιο πέρασμα ανάμεσα στο Ιόνιο και στο Αιγαίο (στο ίδιο γεωγραφικό πλάτος με τη νότια Σικελία και το στενό του Γιβραλτάρ). Το θαλασσινό περίγραμμα αλλά και η κορυφογραμμή του Ταυγέτου αποτελούν όρια σταθερά και δυσπρόβλητα. Η δεσπόζουσα οροσειρά του Ταυγέτου δίνει ενότητα στη Μάνη, ταυτόχρονα όμως με την κορυφογραμμή της τη διαιρεί σε προσηλιακή- ανατολική και αποσκιερή-δυτική.

Εκτός από αυτή τη φυσική διάκριση η περιοχή διαιρείται παραδοσιακά σε ορισμένα μεγάλα τμήματα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Τα τμήματα αυτά υποδιαιρούνται σε μικρές τοπικές ενότητες, οι οποίες στο Βορρά αντιστοιχούσαν σε προεπαναστατικές κληρονομικές τοπαρχίες- καπετανίες- ενώ στο Νότο σε περιοχές- ζωτικούς χώρους αιματοσυγγενικών πατριών. Η ιδιότυπη αυτή, κοινωνική διάρθρωση της Μάνης παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον κι εξηγεί την ιδιόμορφη οικιστική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της περιοχής.

Η χαρτογράφηση της Πελοποννήσου, της Λακωνίας και κατ'επέκταση της περιοχής της Μάνης από γεωγράφους και χαρτογράφους ξεκινά αιώνες πριν. Ο επιβλητικός όγκος που την χωρίζει και ταυτόχρονα της προσδίδει ενότητα χαρακτηρίζει την γεωμορφολογία της περιοχής. Η γεωγραφία του αποκομμένου και στερημένου από σημαντικούς φυσικούς πόρους τόπου έκανε την ορεινή χερσόνησο ασφαλές καταφύγιο και ορμητήριο. Στο παρελθόν αποτελούσε εστία πολυάριθμου πληθυσμού, που κάτω από τις ιδιαίτερες και σκληρές τοπικές συνθήκες, διαμόρφωνε και συντηρούσε ιδιότυπο βίο με αρχέγονα γνωρίσματα.

2.1

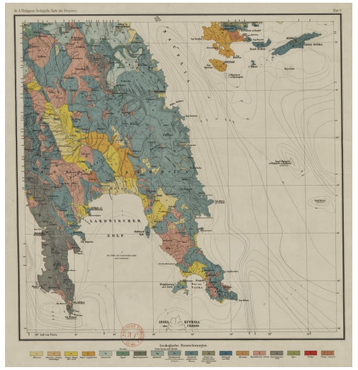

Γεωλογικός χάρτης της Λακωνίας από τη διατριβή
του Alfred Philippson για την Πελοπόννησο (1892).

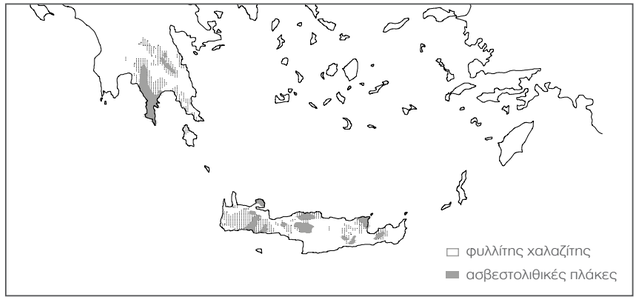

Χάρτης με τις εμφανίσεις της ομάδας πλακωδών ασβεστολίθων και του
φυλλιτικού καλύμματος σε Πελοπόννησο και Κρήτη.
(Πηγή: Dornsiepen et al...)

Το μικροκλίμα της περιοχής σε συνδυασμό με τα περιορισμένα ατμοσφαιρικά κατακρημνίσματα, το πέτρωμα και τη λιγοστή βλάστηση εμποδίζουν την ανάπτυξη επιφανειακού υδρογραφικού δικτύου. Ο κύριος αποδέκτης των ατμοσφαιρικών κατακρημνισμάτων είναι το οροπέδιο Σαγιάς, το οποίο τροφοδοτεί το υπόγειο υδρογραφικό δίκτυο και τις μεγαλύτερες πηγές, όπως αυτής των σπηλαίων Διρού . Η ποσότητα του νερού είναι πολύ περιορισμένη τόσο για άρδευση όσο και για ύδρευση. Αποτελείται από μια μεγάλη ανθρακική μάζα που τη συνιστούν ασβεστόλιθοι και μάρμαρα με ενδιαστρώσεις κερατολίθων. Σύμφωνα με τα δεδομένα που λαμβάνουμε από τους γεωλογικούς χάρτες της Μάνης, στην περιοχή εντοπίζονται στρώματα πλακωδών ασβεστολίθων, κρυσταλλικών ασβεστολίθων, μάρμαρα και στις ρίζες των βουνών κροκαλοπαγή. Οι πλακοειδείς ασβεστόλιθοι συνεχίζουν σποραδικά κατά τόπους και στην Κρήτη ως συνέχεια αυτών της Μάνης. (1)

Η μορφογένεση της Μανιάτικης γης μέσα στους γεωλογικούς αιώνες έδωσε μορφή σε σταθερές που μαζί με τη μακρά ιστορία της η οποία έχει τις ρίζες της από τους προϊστορικούς ακόμα χρόνους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αρχετυπικών κατασκευών και στη διαχείριση των υλικών τους. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να λεχθεί, πως αυτή η απομόνωση και η κατοίκηση στο βραχώδες αποτελούσε μια έκφανση ελευθερίας και αντίστασης από τα αρχαιότερα χρόνια. Ταυτόχρονα η δοξασία προς τον θάνατο παρακολουθούσε - και παρακολουθεί ακόμα- τον Μανιάτη από το λίκνο μέχρι την πύλη του Άδη που βρίσκεται στο Ταίναρο και αποτελούσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της κουλτούρας τους.

2.1

1. Σκουτέλης Ν., ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΡΗΤΗΣ, Τα σχήματα των οικισμών-οι τύποι κατοικίας, σελ141

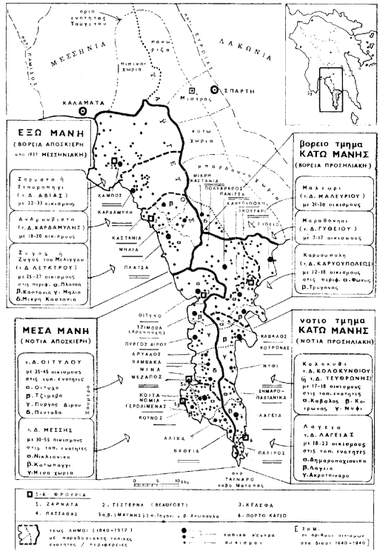

Εικ 09. τοπικές διαιρέσεις οικισμοί φρούρια.
Σαΐτας Γιάννης, Μάνη: Οικιστική και αρχιτεκτονική εξέλιξη στους μέσους και νεότερους χρόνους, Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 6α. Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη. Αθήνα, 1983. σελ 3.

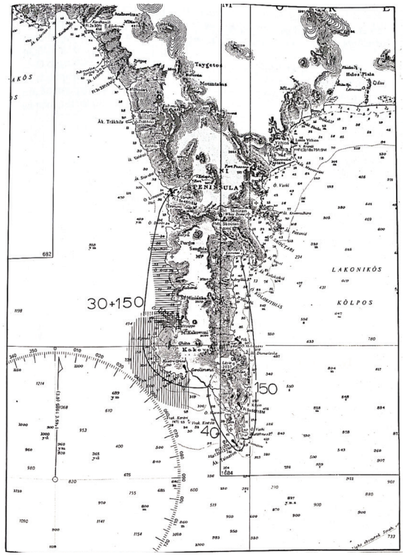

Εικ 10. Η διαδρομή του Παυσανία από Τευθρώνης μέχρι Οιτύλου. Κατσαφάδος Π, Μάνη η ομπρική Μέσση, σελ 22.

Η ιστορία της Μάνης ξεκινά αιώνες πριν, όταν η περιοχή κατοικήθηκε από την παλαιολιθική εποχή, όπως μαρτυρούν εργαλεία που βρέθηκαν στην Αρεόπολη και το σπήλαιο Αλεπότρυπα Διρού. Σημαντικότερες εγκαταστάσεις στην περιοχή χρονολογούνται στη νεολιθική εποχή. Οι οικισμοί αυτοί διατηρήθηκαν και κατά την εποχή του Χαλκού με κύριες αναφορές για το Οίτυλο, την Καρδαμύλη, το Ταίναρο, το Γύθειο κ.α. Την Ελλαδική περίοδο οι κάτοικοι της περιοχής ονομάζονταν Λελέδες, οι οποίοι φαίνεται να δημιούργησαν αρκετούς οικισμούς.

Την Μυκηναϊκή περίοδο, αρχαιολογικά ευρήματα όπως οχυρωμένες ακροπόλεις, οικισμοί και θολωτοί τάφοι βρέθηκαν σε είκοσι τοποθεσίες, ευρήματα από την κατοίκηση των Αρχαιών οι οποίοι φαίνεται να εγκαθίσταται σε λόφους της ευρύτερης περιοχής όπως αυτός του Γυθείου. Στα χρόνια του Τρωικού πολέμου, ο Όμηρος μνημονεύει την περιοχή και μεταξύ άλλων κάνει λόγο για οκτώ πόλεις στη χερσόνησο. Παράλληλα το Άκρο Ταίναρον ήταν σημαντικός ιερός τόπος λατρείας, αφιερωμένος στον Ήλιο-Απόλλωνα.

Κατά την κάθοδο και διείσδυση των Δωριέων στην Πελοπόννησο, η Μάνη ακολούθησε την τύχη της Σπάρτης και της υπόλοιπης Λακωνικής περιοχής. Για έξι αιώνες η χερσόνησος αποτέλεσε εξάρτημα της πόλης-κράτους της Σπάρτης με τη γνωστή στρατοκρατική-ολιγαρχική κοινωνία βασισμένη στο διαχωρισμό ελεύθερων πολιτών, περιοίκων και ειλώτων. Το βασικό επίνειο-ναύσταθμος των Σπαρτιατών ήταν στο Γύθειο, ενώ στο άκρο Ταίναρο, ιδρύθηκε ιερό με Ναό, Ψυχοπομπείο, Νεκροπομπείο, Νεκρομαντείο.

Οι πόλεις της Μάνης ανεξαρτητοποιήθηκαν από τη Σπάρτη κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο και μαζί με άλλες πόλεις της νότιας Λακωνικής περιοχής αποτέλεσαν αρχικά το κοινό των Λακεδαιμονίων (αρχές του 2ου αιώνα π.Χ.) και αργότερα των Ελευθερολακώνων. Χάρη στην ειρήνη και το εμπόριο (μαρμάρου, πορφύρας κλπ) σημειώθηκε ευημερία. Στα χρόνια του Παυσανία το Κοινό αποτελούσαν στην αρχή 24 πόλεις οι οποίες αργότερα περιορίστηκαν σε 18. Στον χάρτη φαίνεται η διαδρομή του Παύσανία στην περιοχή, η οποία ξεκινά από την Αρχαία Τευθρώνη και καταλήγει στο Οίτυλο. Το Κοινό των Ελευθερολακώνων διατηρήθηκε ως την ύστατη Ρωμαϊκή εποχή (μέσα 3ου αιώνα μ.Χ). Θρησκευτικό κέντρο αποτέλεσε ο ναός του Ποσειδώνα στο Ταίναρο. Το 375μ.Χ έγιναν ισχυροί σεισμοί και το 395μ.Χ οι επιδρομές Βησιγότθων σφράγισαν το τέλος της αρχαίας εποχής.

2.2

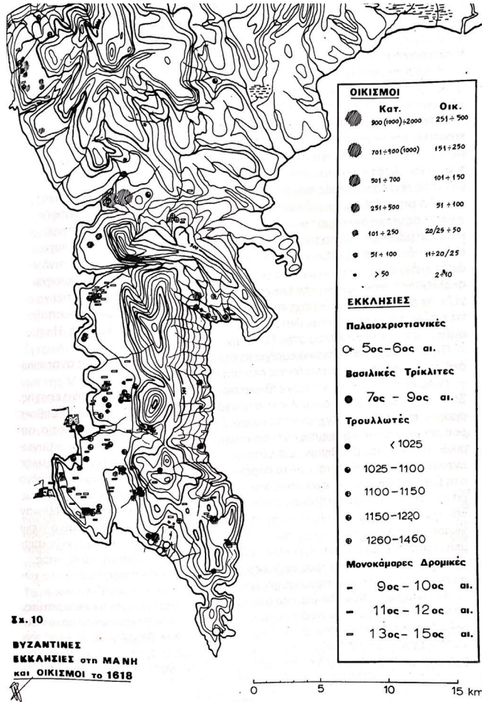

Σχ. 10

ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ στη ΜΑΝΗ και ΟΙΚΙΣΜΟΙ το 1618

Εικ 11. Οι βυζαντινές εκκλησίες της Μάνης, Κατσαφάδος Παναγιώτης, Τα κάστρα της Μαίνης, Ηλεκτρονικές Τέχνες ε.π.ε, Αθήνα 1992, σελ. 53.

Η βυζαντινή περίοδος αποτελεί σπουδαίο κομμάτι της ιστορίας της περιοχής και επηρέασε τη μετέπειτα ιστορία σε πολλά επίπεδα. Την Παλαιοχριστιανική περίοδο, αρκετός πληθυσμός παρέμεινε σε ορισμένα παράλια όπου συγκροτήθηκαν και οι πρώιμες χριστιανικές κοινότητες, κάτι που μαρτυρούν τα παλαιοχριστιανικά ερείπια βασιλικών στην Καινήπολη, στα Άλικα , στο Τηγάνι ,στο Γύθειο και στο Οίτυλο. Τα χρόνια του Ιουστινιανού (537μ.Χ.-565μ.Χ.) ανεγέρθηκαν ή επισκευάστηκαν πλήθος οχυρωματικών έργων, μέσα σε αυτά πιθανώς και το ακριτικό Τηγάνι. Από τον 5ο αιώνα μ.Χ. βυζαντινό κέντρο και πρωτεύουσα της Λακωνίας αποτέλεσε η Λακεδαιμονία χτισμένη στα ερείπια της αρχαίας Σπάρτης. Η επιδρομή των Αράβων τον 7ο και 8ο αιώνα μ.Χ από τη θάλασσα και των Σλάβων από το Βορρά συνετέλεσε στην απομόνωση από τα βυζαντινά κέντρα. Παράλληλα στο Νότο πολυαριθμότεροι κάτοικοι ήταν ενταγμένοι σε ξεχωριστή διοίκηση με βυζαντινό κέντρο το κάστρο Μαΐνη, που το 866μ.Χ. αποτελούσε ήδη έδρα επισκόπου και δούκα στρατηγού. Στο Τηγάνι διατηρούνται έντονα ίχνη εποχής όπως τείχη, ναοί, σπίτια και στέρνες, ενώ 2χλμ Ν.Α σώζεται ο ναός του Αγ.Προκοπίου. Με το νέο όνομα Μαίνη, κατά τη Μέση Βυζαντινή περίοδο, η περιοχή συμμετείχε στη διαδικασία ανόδου της εποχής. Ο εκχριστιανισμός ανάμεσα στις Σλάβικες και Μανιάτικες κοινότητες αναζωογονήθηκε και οδήγησε στην ανέγερση σειράς ναών. Σώζονται μια σημαντική ομάδα ναών, πάνω από είκοσι τον αριθμό, αξιόλογοι σταυροειδείς ναοί με τρούλο. Η τέχνη τους επηρέασε σε κάποιο βαθμό μεταγενέστερους του Μυστρά. Η βυζαντινή παρακμή οδήγησε στη διείσδυση της Δύσης και της Φράγκικης επιβολής.

Εξαιτίας της διείσδυσης της Δύσης ξεκίνησε η περίοδος της Φραγκοκρατίας, κατά την οποία η Μάνη υπήρξε το μοναδικό κέντρο αντιστάσεων κατά των ξένων κατακτητών. Τελικά όμως και αυτή αποτέλεσε κτήση των Φράγγων για δεκατρία χρόνια. Για χρόνια συνιστούσε μια από τις δώδεκα βαρωνίες του πριγκιπάτου του Μοριά, με κέντρο το φρούριο του Πασσαβά. Μετά την ανοικοδόμηση του κάστρου του Μυστρά (περί το 1250μ.Χ.) οι Φράγκοι έκτισαν ακόμη στη Μάνη τα φρούρια της Γιστέρνας ή Beaufort στον Βορρά και της Μεγάλης Μαΐνης στον Νότο για έλεγχο των θαλάσσιων οδών. Μετά την μάχη της Πελαγονίας (1259μ.Χ) και την ήττα του Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου αποκαταστάθηκε η Βυζαντινή Κυριαρχία στην περιοχή της Μάνης. Στη συνέχεια, η Μάνη αποτέλεσε έδαφος του δεσποτάτου του Μυστρά, κύριας εστίας ανασυγκρότησης του Λακωνικού και Ελλαδικού χώρου.

Μετά την φυγή των Φράγκων την Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο, δημιουργήθηκε μια σειρά αυτόνομων ή ημιαυτόνομων περιφερειακών Βυζαντινών Διοικήσεων στα οποία η Μάνη αποτέλεσε εξάρτημα του δεσποτάτου του Μυστρά. Οι τοπάρχες της χερσονήσου έρχονταν σε προστριβή και συγκρούσεις με τους επιφανείς οίκους των ευγενών του Μυστρά. Το 1415μ.Χ. ο στρατός των Παλαιολόγων γκρέμισε τα τοπικά μεσαιωνικά οχυρά, τα οποία ονομάζονταν λύσις φρουρίων, για να αποδυναμώσει τις τοπικές εστίες αντίδρασης.

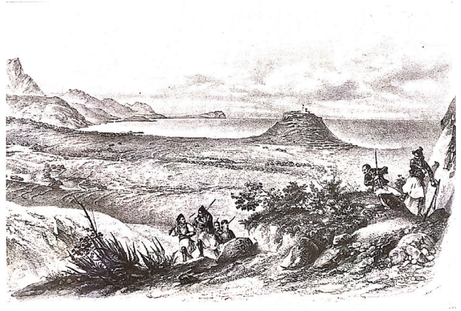

Εικ 12. Το φράγκικο κάστρο Beaufort (χαλκογραφία των αρχών του 19ου αιώνα). Διαγράφονται οι Μεσσηνιακές ακτές από την Έξω Μάνη μέχρι το Τηγάνι(κάστρο Μάνης) πηγή: O. M. Stackelberg, La Grece, vues pittoresques et topographiques dessinees par O. M. bacon de Stackelberg, Paris 1834

Εικ 13. παράκτιο φρούριο στον Κάβο Ματαπά, χαλκογραφία O.Dapper,Naukeurige Berschryving van Morea, Amsterdam 1688.

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας ακολουθεί, και η Μάνη, λόγω της θέσης της και της μορφολογίας της, υπήρξε το καταφύγιο των Ελλήνων και το προπύργιο των αγωνιστών της ελευθερίας κατά των Τούρκων. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453μ.Χ) και την πτώση του Μυστρά (1460μ.Χ), οι Τούρκοι δεν εισέβαλαν στην ακριτική αυτή περιοχή, εκτός της περιοχής του Πασσαβά που καταλήφθηκε από 1481μ.Χ έως το 1780μ.Χ. Της αναγνώρισαν προνομιακό καθεστώς εσωτερικής αυτονομίας με άδεια οπλοφορίας και υποχρέωση καταβολής φόρου. Συμμαχώντας με τους εχθρούς των Τούρκων , τους Βενετούς, τους Ισπανούς, τους Γάλλους και τους Ρώσους, δούλευαν σαν μισθοφόροι των δυτικών και ασκούσαν πειρατεία. Στην εικόνα 14 παρουσιάζονται τα κάστρα φρούρια, οι έδρες των οκτώ μπέηδων (1778μ.Χ-1821μ.Χ) της Μάνης, οι εστίες των καπετάνιων του βορρά και οι εστίες των ισχυρών φατριών του νότου. Εκκλησιαστικά, μεταξύ 15ου και 17ου αιώνα μ.Χ υπήρχαν μια επισκοπή (Μαΐνης) και τρείς πατριαρχικές εξαρχίες.

Προς τα τέλη του 1667μ.Χ, οι Τούρκοι εκμεταλλευόμενοι την όξυνση των τοπικών διαφορών κατόρθωσαν να επιβληθούν και διόρισαν ηγεμόνα τον ντόπιο πειρατή Λυμπεράκη Γερακάρη. Τότε επισκεύασαν και έκτισαν φρούρια και εγκατέστησαν φρουρές για τον έλεγχο της περιοχής και την πληρωμή φόρου. Στις επιδεινούμενες συνθήκες της Τούρκικης καταπίεσης και των θανάσιμων εμφύλιων διαμαχών πραγματοποιήθηκαν μετοικεσίες προς τα Βενετοκρατούμενα Ιόνια νησιά, τις Ισπανικές και τις Γενοβέζικες κτήσεις, έκτοτε χρονολογούνται εγκαταστάσεις Μανιατών στην Τάραντα, στην Τοσκάνη και στην Κορσική. Η Μάνη παρέμεινε σχεδόν πάντα έξω από τη διοίκηση των ισχυρών κέντρων εξουσίας, είτε ήταν Βυζαντινά, είτε Τουρκικά. Μάλιστα, από τον 15ο έως το 19ο αιώνα αποτέλεσε τον προορισμό πολλών περιηγητών, προερχόμενοι από διάφορα μέρη της Ευρώπης και κυρίως από τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία.

Εικ 15 Απόσπασμα του χάρτη του O de Wit της θέσης του Πόρτοκάγιο " Castri di Maina Dest.1570 a venetis".

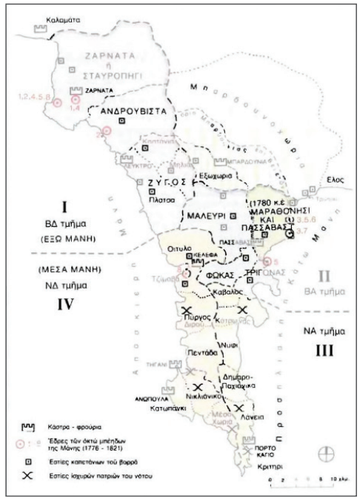

Εικ 14 Τοπικές διαιρέσεις στη Μάνη.

Μετά την πραγματοποίηση του Τουρκο-βενετικού πόλεμου το 1685μ.Χ-1699μ.Χ, συστάθηκε το βραχύβιο Βενετικό Βασίλειο του Μοριά, στο οποίο η Μάνη, αρχικά μεν, αποτέλεσε μια από τις επτά επαρχίες. Η Βενετική κυριαρχία εγκαταστάθηκε σε ήδη υπάρχοντα φρούρια για τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής. Στο Βορρά σημειώθηκε σχετική εξομάλυνση των ταραχών με την αναγνώριση των αρχηγών μικρών ενοτήτων, οι οποίοι ονομάστηκαν επίσημα “καπετάνιοι”. Στον νότο, η παραμένη ζωή με τις αιματηρές διαμάχες των γενιών συνεχίστηκε.

Μετά την επικράτηση των Τούρκων το 1715μ.Χ οι Μανιάτες συνθηκολόγησαν και τα Βαρδουνοχώρια αποικήθηκαν από φιλοπόλεμους Τουρκαλβανούς. Το προηγούμενο στρατιωτικοπολιτικό σύστημα των καπετάνιων διατηρήθηκε με έναν επικεφαλής υπόλογο στον διοικητή του Μοριά. Στο Βορρά, ο πληθυσμός συνέχισε τις οικονομικές δραστηριότητες και οι καπετάνιοι με την μεγέθυνση των περιουσιών τους απέκτησαν χαρακτηριστικά τύπου γαιοκτήμονα-εμπόρου. Στον Νότο, με τους περιορισμένους πόρους και την πύκνωση του πληθυσμού οι έριδες και οι πόλεμοι γνώρισαν παραπέρα έξαρση. Με τον συμβιβασμό του 1776μ.Χ οι Τούρκοι επιχείρησαν να αυξήσουν την επιρροή τους, ορίζοντας τη Μάνη σαν ημιαυτόνομη ηγεμονία υπό τον έλεγχο του Τούρκικου Ναυαρχείου. Οι ισχυρότεροι έχουν προνομιακά δικαιώματα στις αλυκές, τα λατομεία και σε πύργους

Στις παραμονές του 1821μ.Χ, με παρέμβαση της Φιλικής εταιρείας κατέπαυσαν οι έριδες των αρχικών οικογενειών και συντάχθηκε η κρίσιμη συμμετοχή των Μανιατών στον αγώνα. Στις 17 Μαρτίου του 1821μ.Χ ξεκίνησε η επανάσταση με επικεφαλής τους Μαυρομιχαλαίους και άλλους αρχηγούς. Η άφιξη και η εκλογή όμως του Καποδίστρια σαν Κυβερνήτη το 1827μ.Χ. ματαίωσαν τα φιλόδοξα σχέδια του Μαυρομιχάλη για εξουσία. Οι Μανιάτες συνέβαλαν στην ανεξαρτησία της Ελλάδας σε πολλές χρονικές στιγμές και σε όλα τα επίπεδα. Ο δύσκολος χαρακτήρας τους και η μέχρι τότε ιστορία συνετέλεσε στο να ενταχθούν με μεγάλες δυσκολίες στο νεοελληνικό κράτος, καθώς δεν ήταν έτοιμοι να υπακούσουν σε κεντρική οργανωμένη εξουσία.

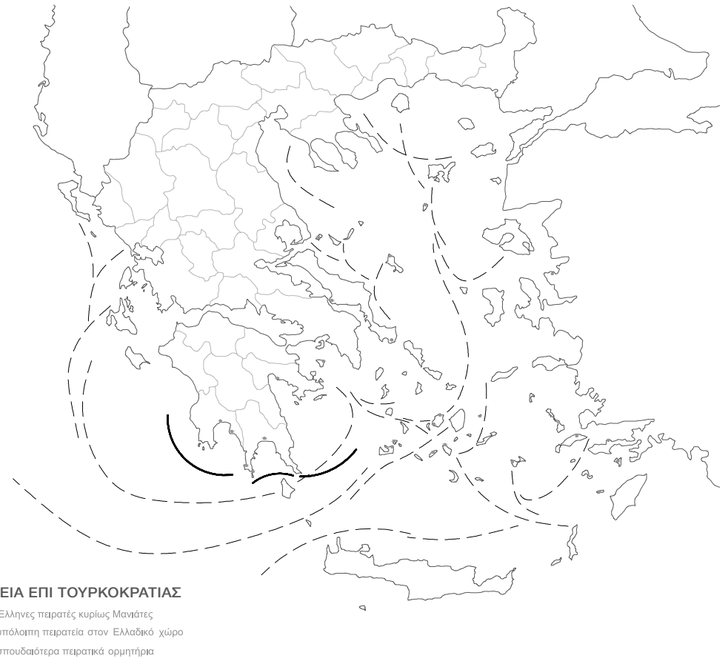

Εικ 16. Χάρτης πειρατείας επί Τουρκοκρατίας.

Η Μάνη και η σημασία στη ναυσιπλοΐα.

Στην Ελλάδα για πολλά χρόνια η πειρατεία κυριαρχούσε, όπως φαίνεται και από το χάρτη με τις κυριότερες πειρατικές επιδρομές στα ελληνικά πελάγη. Από τους Έλληνες πειρατές φημισμένοι υπήρξαν οι Μανιάτες. Λόγοι καθημερινών αναγκών και η εξαιρετική θέση της Μάνης οδήγησαν τους κατοίκους της σ' αυτό τον τρόπο ζωής.

Σε μία περιοχή άνυδρη και φτωχή, χωρίς δυνατότητα παραγωγής πρώτων υλών για την εξασφάλιση της ζωής, η επιβίωση ήταν πολύ δύσκολη. Έτσι η πειρατεία για τους Μανιάτες της περιοχής της Μέσα Μάνης αποτέλεσε λύση στα θέματα αυτά και διευκόλυνε την καθημερινότητά τους. Η Μάνη από αρχαιοτάτων χρόνων καταφεύγει στο θαλάσσιο εμπόριο, με τις πρώτες αναφορές της να γίνονται τα ρωμαϊκά χρόνια αφού υπήρχαν λατομεία στην περιοχή που εξήγαγαν τον κροκεάτη λίθο, το ερυθρό μάρμαρο και άλλα πετρώματα που ήταν περιζήτητα. Οι κύριες αναφορές ωστόσο στη θαλάσσια δραστηριοποίηση της γίνονται κατά τους Βυζαντινούς χρόνους έως το τέλος της Τουρκοκρατίας, αφού αποτελούσε σημαντικό πέρασμα που ένωνε ανατολή με Δύση.

Η στρατηγική θέση των οικισμών της Μάνης ανάγεται στο παρελθόν και οφείλεται στην ανάγκη πλήρους εποπτείας περιμετρικά της περιοχής τους και στον έλεγχο των θαλασσών, για την επιτέλεση πειρατικών επιδρομών και την απόκρουση/απώθηση εχθρικών επιθέσεων. Η προαίρεση των κατοίκων, γενικά στην περιοχή της Μάνης, μόνο αγαθή δεν ήταν. Ο A.G. Guillet, στο ταξιδιωτικό χρονικό 'Lace demone ancienne et nouvelle', συγκεντρώνοντας αυθεντικές πληροφορίες- χωρίς όμως να επισκεφθεί την Ελλάδα- μας πληροφορεί πως οι κάτοικοι είναι συνεχώς οπλισμένοι με μαχαίρια και κράνη, μάχονται μεταξύ τους και αρπάζουν τη σοδειά του άλλου, παγιδεύουν τους περαστικούς με ενέδρες και κυρίως, ασκούν πειρατεία που είναι 'πανηγύρι για τους Μανιάτες με μικρά πλεούμενα ευκολομεταχείριστα στο πανί και με μικρό βύθισμα.' (1) Τα χαρακτηριστικά αυτά απεικονίζουν/φωτογραφίζουν μια αρχέγονη- απειλητική φυλή, κάτοικο ενός εξίσου άγριου, έως απάνθρωπου τόπου, το οποίο την γαλουχεί ως τέτοια.

1. Σιμόπουλος, Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα', τομ.Α', Αθήνα 1972, σελ. 600-606

Τον 18ο αιώνα εντείνεται η πειρατεία στον Ελλαδικό χώρο. Στην Μάνη, η ανάπτυξη της πειρατείας συνδέεται με τους Βενετο-τουρκικούς πολέμους λόγω της γεωγραφίας αυτού του τμήματος γης που προσφερόταν για πειρατική δραστηριότητα. Το Οίτυλο ονομαζόταν «Μεγάλο Αλγέρι», παρομοιάζοντάς το με το Αλγέρι, το οποίο ήταν το μεγαλύτερο κέντρο δουλεμπορίου στην Βόρεια Αφρική. Τα πρώτα χρόνια, οι Μανιάτες επιδίδονταν σε πειρατεία από τη στεριά, το όνομα που τους δόθηκε ήταν “κακαβούλιδες”. Ένα από τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούσαν ήταν αυτό της παραπλάνησης των πλοίων, τις νυχτερινές ώρες, με σκοπό να χάσουν τον προσανατολισμό τους και να προσκρούσουν στα βράχια. Αυτό γινόταν πιθανότατα λόγω της αδυναμίας των Μανιατών να αποκτήσουν ιδιόκτητα πλοία. Λίγο αργότερα, οι Μανιάτες παράλληλα με την πειρατεία ξηράς ασκούσαν πειρατεία στη θάλασσα με φελούκες και βάρκες. Ένας από τους πιο διάσημους Μανιάτες πειρατές της εποχής ήταν ο Νικολός Σάσσαρης, ο Μονόφθαλμος από τους Σασσαριάνους του Μεζάπου. Η Μάνη συνέχισε να είναι περιστασιακό άντρο πειρατών μέχρι και τον 19ο αιώνα. Οι λήσταρχοι της θάλασσας έγιναν αργότερα οι επαναστάτες του 1821.

Επί Όθωνα, η πειρατεία συνέχιζε να αποτελεί συμπληρωματικό εισόδημα για τους κατοίκους της. Η πειρατεία σταμάτησε μόνο όταν ο ατμός και τα σιδερένια πλοία έγιναν άτρωτα από τα μικρά ξύλινα σκαφάκια των Μανιατών. Λόγω του ότι οι παραθαλάσσιοι οικισμοί έγιναν ορμητήρια των πειρατών, υπήρξε μετακίνηση πληθυσμού στα ορεινά τμήματα της μέσα Μάνης κάτι που επιρρέασε την αρχιτεκτονική των οικισμών της.

Εικ. 17. Χάρτης το Τηγάνι σε σχέση με τα σημαντικά χωριά της Μάνης.

Εικ 18. Απεικόνιση του Κάστρου (Βενετία).

2.2.1 ΚΑΣΤΡΟ ΜΑΙΝΗ

Ως μία άλλη έκφραση του Μανιάτικου τοπίου, από την πλευρά της θάλασσας, αντικρίζεται η χερσόνησος Τηγάνι. Το τοπίο απαντά στην προσδοκία που είχε δημιουργηθεί για το νοτιότερο τμήμα της Μάνης. Η χερσόνησος που βρίσκεται στο φόντο και διεισδύει βίαια στη θάλασσα λειτουργεί αντιστικτικά στην καθετότητα των πτυχώσεων της οροσειράς του Ταυγέτου. Εκεί βρίσκεται το Κάστρο Τηγάνι, τα ερείπια του μεσαιωνικού Κάστρου Μαΐνης.

Η Ιστορία του Κάστρου Μαΐνη, ξεκινά με την πρώτη φάση της οχύρωσης, η οποία μπορεί να αναχθεί γύρω στο 500μ.Χ. Η πρώτη σημαντική περίοδος εγκατάστασης πληθυσμού στο κάστρο ανάγεται την παλαιοχριστιανική περίοδο. Τα χρόνια του Ιουστινιανού (537μ.Χ-565μ.Χ) ανεγέρθηκαν ή επισκευάστηκαν αρκετά οχυρωματικά έργα, πιθανώς και το ακριτικό Τηγάνι. Στη φάση αυτή ανήκει το νεκροταφείο που ανασκάφηκε στη βασιλική με πλούσια κτερίσματα και κοσμήματα.

Ο 7ος αιώνας μ.Χ., υπήρξε η περίοδος αναδιοργάνωσης της διοίκησης της Πελοποννήσου με την ίδρυση του θέματος Ελλάδος, με έδρα την Κόρινθο. Έγινε προσπάθεια οχύρωσης των παραλιών για την αντιμετώπιση του αραβικού κινδύνου και τη διασφάλιση των θαλασσίων δρόμων, από την Κωνσταντινούπολη στη Δύση. Το τείχος και το ανώτερο τμήμα του νοτιοανατολικού πύργου επισκευάζονται. Τον 7ο αιώνα μ.Χ, καταγράφεται η εγκατάλειψη του κάστρου σαν τόπος κατοίκησης. Σε αυτό πιθανότατα οφείλεται η παύση της χρήσης του νεκροταφείου του κάστρου που καταγράφεται στο τέλος του αιώνα.

Η χρονολογία οικοδόμησης του Βυζαντινού κάστρου της Μαΐνης μπορεί εύλογα να τοποθετηθεί στις αρχές του 9ου αιώνα μ.Χ. Τα βασικά κριτήρια της επιλογής του Τηγανιού για τη δημιουργία παραθαλάσσιας στρατιωτικής βάσης, αποτέλεσαν η αυξημένη πυκνότητα βυζαντινού πληθυσμού και το οχυρό της τοποθεσίας.

Στο 12ο αιώνα μ.Χ., τελευταία μεγάλη περίοδος ακμής του κάστρου, ανάγονται οι επισκευές από ξερολιθιά στον περίβολο, το προτείχισμα και κυρίως η επέκταση της οχύρωσης με το μεγαλιθικό τείχος και τους τρείς τετράγωνους πύργους. Το τείχος οχύρωσε το βορειοδυτικό τμήμα του λαιμού της χερσονήσου με τον απόκρημνο όρμο ως μοναδικό σημείο διαφυγής από τη θάλασσα σε περίπτωση κινδύνου. Η μεγαλιθική τοιχοποιία του τείχους θυμίζει αυτή των μονόχωρων μεσοβυζαντινών ναών της περιοχής. Η επισκευή και επέκταση της οχύρωσης συνδέθηκε με την προσπάθεια των Κομνηνών να ενισχύσουν την άμυνα των θαλασσίων δρόμων της Αυτοκρατορίας. Οι Νορμανδοί και οι Σταυροφόροι αποτέλεσαν τους σημαντικότερους κινδύνους του κάστρου από τη Δύση. Προς το τέλος του 12ου αιώνα μ.Χ., ο πληθυσμός της περιοχής αρχίζει να αραιώνει και η σπουδαιότητα του κάστρου σαν στρατιωτική έδρα να φθίνει. Πρός τα τέλη του 12ου μ.Χ ή στις αρχές του 13ου μ.Χ. αιώνα, έγινε ο μεγάλος σεισμός που κατέστρεψε τη βασιλική και ίσως αποτέλεσε την αιτία να εγκαταλειφθεί το κάστρο από τους κατοίκους του.

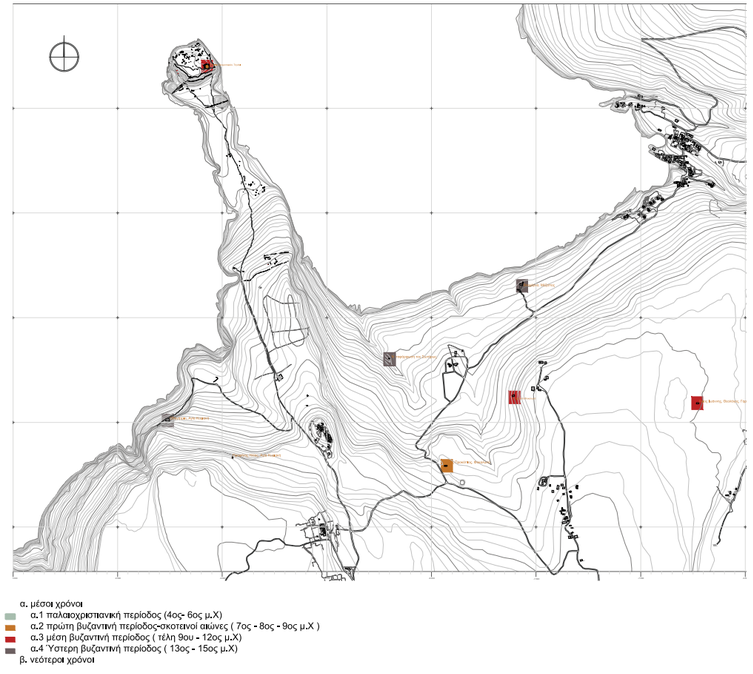

Εικ.19. ιστορικός χάρτης καταγραφής εκκλησιών ανά χρονολογική σειρά.

2.2.2 ΔΙΚΤΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Το ενιαίο τοπίο- υβρίδιο ανθρώπινης κατασκευής -δημιουργείται με την επενέργεια της φύσης και της αρχιτεκτονικής (1) Ο άνθρωπος της υπαίθρου βιώνει μια στενή και διαλογική σχέση με τη φύση, πνευματική, παγανιστική, αποδίδοντας το νόημα της πίστης του, στην ιερότητα αυτής. Πρόκειται για παγανιστική ένωση του φυσικού στοιχείου με το ανθρωπογενές, την αποκατάσταση της αίσθησης ενότητας φύσης-ανθρώπου και προσπάθεια κατάργησης της διάστασης που δημιούργησε ο πολιτισμός μεταξύ τους.

Ο άνθρωπος καλείται να συγκεράσει το πάντρεμα φύσης-πίστης. Είναι σαφές ότι η αποτύπωση και μετάδοση της πραγματικότητας μέσω της αρχιτεκτονικής δεν εξαντλείται στην ανθρώπινη καθημερινότητα. Έτσι καλείται να αποδώσει την πίστη του και μέσω της αρχιτεκτονικής του. Εκφράζει μέσω των χειρονομιών του, την αρχιτεκτονική του υπερβατικού. Χρησιμοποιεί σύμβολα και αρχετυπικές δομές της φύσης αξιοποιώντας το πολιτισμικό παρελθόν και την παράδοση. Δεν είναι τυχαίο ότι ο άνθρωπος σύμφωνα με τον ανθρωπολόγο Bronislaw Malinowski, πέρα από την εγκόσμια πραγματικότητα συμμετέχει και σε μια άλλη τη μαγικοθρησκευτική. Έτσι εξαρχής θέλησε να στεγάσει το ακατανόητο το ανώτερο, το μυστηριακό, ούτως ώστε να κατορθώσει να το συγκεκριμενοποιήσει. (2) Σε όποιον τόπο εμφανίζεται αυτή η υπερβατική διάσταση, η ένωση με το ιερό, τη δύναμη που λαμβάνει ο άνθρωπος από την φύση, επεμβαίνει, για να τη μεταβιβάσει σε χώρο.

Όλες αυτές οι χειρονομίες γίνονται εμφανείς και στο τοπίο της Μάνης. Στην περιοχή που εξετάζουμε, όπως φαίνεται και στο χάρτη, εντοπίζουμε ένα δίκτυο εκκλησιών που ξεκινά από την πρώτη βυζαντινή περίοδο. Επιλέγονται προς ανάλυση δύο από αυτές, λόγω σπουδαιότητας και λόγω τοποθεσίας. Αυτές είναι η Βασιλική στο Τηγάνι και ναός του Αγ.Προκοπίου.

2.2.2

1. Γ. Περράκης, Ν. Σκουτέλης, Αναπαραστάσεις του υπερβατικού: Λεξιλόγιο της μεταφυσικής στον σύγχρονο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, σελ 56
2. Περράκης Γιώργος, Σκουτέλης Νίκος, Αναπαραστάσεις του υπερβατικού- Λεξιλόγιο της μεταφυσικής στον σύγχρονο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΟΝ, 2006, ΣΕΛ 9

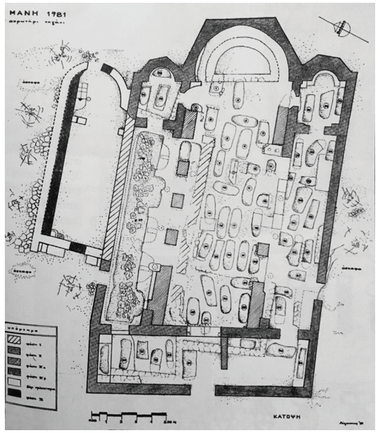

Εικ 20. Βασιλική στο Τηγάνι.
Κάτοψη (Δρανδάκης «ανασκαφή στο Τηγάνι Μάνης», ΠΑΕ 1981, ό. π., παρενθ. πίν. ΙΕ).

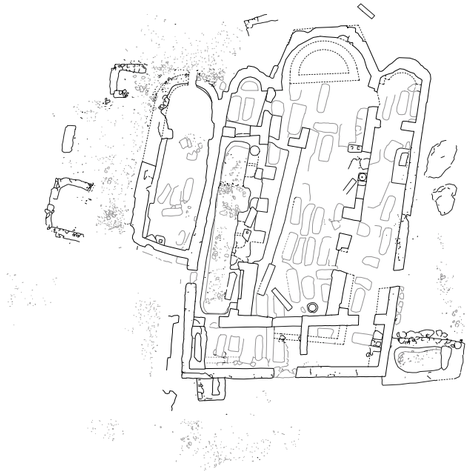

Εικ 21. Βασιλική στο Τηγάνι, κάτοψη αποτύπωσης

α. Η παλαιοχριστιανική Βασιλική στο Τηγάνι

Στο Τηγάνι της Μέσα Μάνης, εντός του οχυρού που καταλαμβάνει το πλάτωμα του ακρωτηρίου οικοδομήθηκε η τρίκλιτη βασιλική. Η εκκλησία γνώρισε επάλληλες οικοδομικές φάσεις. Στα παλαιότερα κατάλοιπα ανήκουν η δεξαμενή, η οποία με την οικοδόμηση της βασιλικής περιορίστηκε στο βόρειο κλίτος. Στον χώρο αναπτύχθηκε προς το τέλος του 7ου αιώνα μ.Χ. παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο. Σε μία προσπάθεια αναδιοργάνωσης της Πελοποννήσου οικοδομήθηκε εκ νέου η εκκλησία αλλά και εγκαταστάθηκε φρουρά στο τηγάνι.

Κατά τη μεσοβυζαντινή εποχή, συγκεκριμένα τον 12ο αιώνα μ.Χ. με βάση τα γλυπτά και τις επιγραφές, ο ναός περιορίστηκε στο κεντρικό κλίτος. Το χρονικό διάστημα που ο ναός παρέμεινε σε λειτουργία δεν είναι σαφές, ωστόσο τα ανασκαφικά ευρήματα μαρτυρούν τη χρήση του συγκροτήματος μέχρι και την Τουρκοκρατία.

Η επανεξέταση ωστόσο, των τοιχοποιιών του ναού, σε συνδυασμό με τα δεδομένα της κάτοψης και τη μαρτυρία των μαρμάρινων ανάγλυφων μελών, κατευθύνουν σε αναχρονολόγηση της οικοδόμησης της βασιλικής και επιτρέπουν τον ακριβέστερο προσδιορισμό της αρχιτεκτονικής μορφής της κατά τη φάση του 12ου αιώνα μ.Χ. Συγκεκριμένα, οι λιθοδομές τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών πλευρών, παραπέμπουν στον 10ο–11ο αιώνα μ.Χ.

Η κάτοψη του μνημείου, αποτελεί απλοποιημένη μορφή της βασιλικής στην ακρόπολη της Σπάρτης και ειδικότερα η οργάνωση του ανατολικού τμήματος, με το τριμερές ιερό Βήμα. Οι ημικυκλικές κόγχες στους ενδιαμέσους τοίχους για την επικοινωνία των χώρων και οι τρεις τρίπλευρες αψίδες, οδηγούν σε χρόνους μετά την Εικονομαχία.

Η χρονολόγηση της οικοδόμησης της βασιλικής ανάγεται στο β' μισό του 10ου αιώνα ή στις αρχές του 11ου. Το χαμηλό ύψος των σωζόμενων λιθοδομών και η καταστροφή του συνόλου σχεδόν των μορφολογικών στοιχείων του ναού καθιστούν επισφαλή την χρονολόγηση της.

Ως προς τη μορφή του ναού, θεωρούμε ότι η παρουσία ανοιγμάτων μεταξύ του κεντρικού και των πλαγίων κλιτών δηλώνει ότι η τρίκλιτη βασιλική συνεχίζει να υφίσταται χωρίς ριζική αλλαγή στον αρχιτεκτονικό της τύπο. Οι κίονες αντικαθίστανται από πεσσούς και οι δυτικές παραστάδες ενισχύονται με λιθοδομές, μειώνοντας το πλάτος του κεντρικού κλίτους, η κάλυψη του οποίου ίσως γίνεται πλέον με θόλο, ενώ τα πλάγια κλίτη πιθανότατα παραμένουν ξυλόστεγα. Στον χώρο του ιερού Βήματος οι αρχικοί τοιχοπεσσοί ενισχύονται με τοιχία και το τέμπλο της φάσης αυτής καλύπτει το μειωμένο πλέον εύρος του χώρου. Το οικοδόμημα με τα κατασκευαστικά και μορφολογικά στοιχεία και τον πλούσιο λειτουργικό εξοπλισμό, εισάγει στην περιοχή νέους τρόπους και εκφραστικά σχήματα, καταλαμβάνοντας δικαιωματικά κυρίαρχη θέση στη ναοδομία της περιοχής.

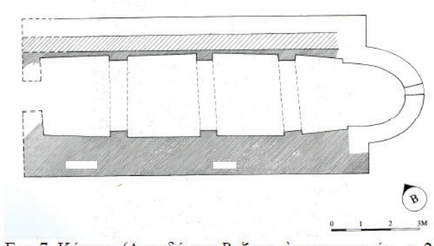

Εικ. 7. Κάτοψη (Δρανδάκης, *Βυζαντινὲς τοιχογραφίες*, σ. 214 εικ. 2)

Δυτική Όψη

Νότια Όψη

Ανατολικό Τμήμα

Το σωζόμενο τμήμα της καμάρας με το ανατολικό σφενδόνιο

Εικ 22. Α. Προκοπιος Κάτοψη και Σχέδια από την διατριβή της Αγγελικής Μέξια.

β. Ο ναός του Αγίου Προκοπίου

Απέναντι από το ναό της Επισκοπής προς τα νοτιοδυτικά, στο αρχαίο λατομείο στο Φοκαλωτό, στη θέση Σπήλιαρος, σώζονται τα ερείπια της μονοκάμαρης με τρείς ενισχυτικές ζώνες, εκκλησίας του Αγίου Προκοπίου διαστάσεων 12 Χ 2.65 – 2.82 μ.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Δρανδάκη, ο ναός σώζει υπολείμματα τοιχογραφιών δύο εποχών, με την πρώτη να τοποθετείται τον 9ο μ.Χ. αιώνα, και τη δεύτερη την περίοδο της εικονομαχίας. Από τον ναό αυτό, που ίσως ήταν ξυλόστεγος, διατηρούνται σήμερα η υψηλή αψίδα, με τα εκατέρωθεν αυτής τμήματα του ανατολικού τοίχου, το εξωτερικό μέτωπο του βόρειου τοίχου και μικρό τμήμα τοιχοποιίας στη ΝΑ γωνία.

Στη δεύτερη φάση ανοικοδόμησης ο τοίχος του ναού προστέθηκε και ενισχύθηκε εσωτερικά με τοιχοποιία ενώ κατασκευάστηκε και η καμάρα, μέρος της οποίας σώζεται το ανατολικό της τμήμα. Τα υπολείμματα του νεώτερου στρώματος των τοιχογραφιών του Αγίου Προκοπίου, ανάγονται στον 11ο-12ο αιώνα.

Σε μία μεταγενέστερη φάση κατά τους βυζαντινούς χρόνους φαίνεται πως η καμάρα ενισχύεται με ενιαία εσωτερική λιθένδυση στους τοίχους και τρία σφενδόνια επί παραστάδων.

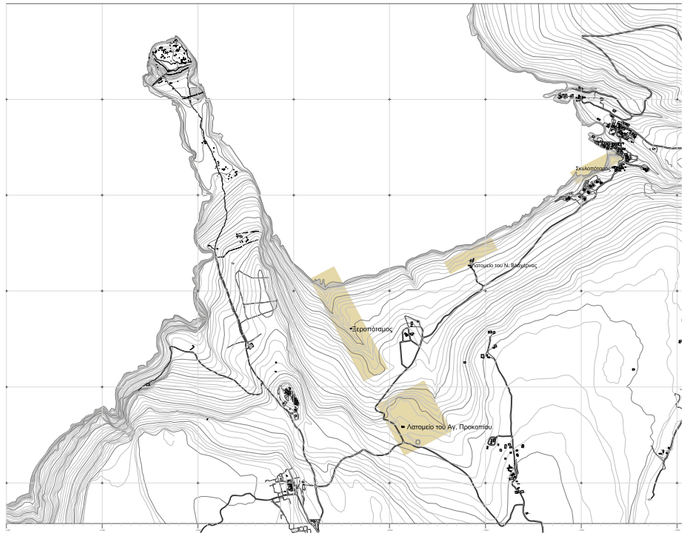

Εικ. 22. Χάρτης λατομείων της ευρύτερης περιοχής του Κάστρου Μαΐνη.

2.2.3 ΤΟ ΑΡΧΑΙΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΖΑΠΟΥ

Τα λατομεία της αρχαιότητας αφενός τα ίδια είναι μνημεία της φύσης και του ανθρώπου, αφετέρου δίδουν τα υλικά δόμησης των μνημείων και άλλων μορφών τέχνης. Γεωλογικά, αρχαιολογικά και ιστορικά έχουν αποδεδειγμένα ιδιαίτερη αξία . Η γνώση των δομικών λίθων δίνει μαρτυρίες για την εξελικτική πορεία του εμπορίου, της οικονομίας, της ανθρώπινης ιστορίας και της τεχνολογίας εξόρυξης, μεταφοράς και κατεργασίας των δομικών υλικών κατά/από την αρχαιότητα .

Είναι αφημένα χωρίς καμία περαιτέρω επέμβαση αποκατάστασης αυτής της δεδομένης μορφής που έχουμε σήμερα. Αποτελούν ευάλωτα στοιχεία της φύσης που οδεύουν ξανά προς το φυσικό και γίνονται υπόβαθρο και φόντο της αρχιτεκτονικής. Η αρχαία εξόρυξη έχει διαμορφώσει τις δικές τις χαράξεις στο τοπίο, οι οποίες λειτουργούν ως οδηγοί για τον αρχιτέκτονα ή τον γλύπτη που καλείται να το μελετήσει, να το αναλύσει ή και να το ανασχεδιάσει.

Στην ευρύτερη περιοχή του Μεζάπου υπάρχει πληθώρα λατομείων, η ιστορία των οποίων ξεκινάει από αρχαιοτάτων χρόνων. Στην περιοχή συναντώνται εκτεταμένα σποραδικά λατομεία τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα κατά μήκος του ξεροχειμάρρου απέναντι από το Τηγάνι. Αποτελεί μια άγονη άδενδρη κλιτύς που κατέρχεται ομαλά μέχρι τη θάλασσα. Διασχίζεται από τα Νότια προς τα Βόρια από ξεροχείμαρο ο οποίος ξεκινάει από το ναό του Αγ. Προκοπίου και καταλήγει σε μια μικρή εσοχή της θάλασσας στη βραχώδη ακτή στην οποία υπάρχει υποτυπώδης λιμενίσκος. Στις παρυφές του χειμάρρου ο ντόπιος πωρόλιθος αποκαλύπτεται σε μεγάλες επιφάνειες, άλλοτε ανέγγιχτος και άλλοτε επεξεργασμένος με λατόμευση. Ο ξεροπόταμος υπήρξε για τους γύρω οικισμούς, λατομείο πωρολίθου, επί αρκετές εποχές. Στην ανατολική όχθη του χειμάρρου βρίσκονται στενόμακρο μεγαλιθικό σπίτι και μεταβυζαντινός ναΐσκος. Στο παρακάτω κείμενο παρουσιάζονται τα ιστορικά λατομεία που ανήκουν στην περιοχή μελέτης.

2.2.3

Εικ.23. Εικόνα από το μέτωπο εξόρυξης στο λατομείο του Αγίου Προκοπίου.

Εικ.24. Ίχνη λατόμευσης σε επίπεδο δαπέδου στο ναό του Αγ. Προκοπίου.

Εικ.25. Ίχνη από αμαξοτροχιές στο λατομείο του Αγ.Προκοπίου.

Εικ.26. Λατομείο πωρολίθου που εμφανίζεται μέσα στον ξεροπόταμο.

Εικ.27. Η όψη του λατομείου του ναού της Βλαχέρνας.

Εικ 23,24,25,26

Εικ 27

Εικ.28. Ίχνη λατόμευσης και ημίεργα αρχιτεκτονικά μέλη στο λατομείο του Μέζαπου.

α. Το λατομείο του Αγ.Προκοπίου: Πλησίον των ερειπίων του ναού του Αγ.Προκοπίου ξεκινάει το μεγαλύτερο από τα λατομεία που μπορεί να εντοπίσει κανείς στην περιοχή. Στη συγκεκριμένη τοποθεσία συναντάται υπαίθριας μορφής λατομείο με εκτεταμένα βαθμιδωτή όψη και τοιχώματα με ύψος έως 10 μέτρα. Παρατηρούνται ίχνη εργαλείων, αύλακες λιθοτομίας και όγκοι που δεν αποσπάστηκαν από το μητρικό πέτρωμα. Λατόμευση παρατηρείται και σε επίπεδο δαπέδου. Ακόμη, διατηρούνται ίχνη (αρματροχιές) αρχαίου δρόμου. Το είδος του εξορυχθέντος υλικού είναι πιθανότατα ψαμμίτης, σε άλλες αναφορές γίνεται λόγος και για πωρόλιθο. Το εξορυχθέν υλικό χρησιμοποιούνταν στην αρχαία Μέσση (1), πλήθος ευρημάτων συναντώνται σε παρακείμενους αγρούς (μελαμβαφής κεραμική κλασικών χρόνων). Τα ίχνη λατόμησης δηλώνουν κλιμακωτή εξόρυξη και αποτυπώματα αποσπασθεισών λιθοπλίνθων, περιμετρικές αύλακες, ίχνη της τεχνικής pointille (3) και ίχνη της τεχνικής της ιχθυάκανθας. Σημαντικό αρχιτεκτονικό κατάλοιπο είναι ο αρχαίος δρόμος που συναντάται στη διαδρομή του λατομείου με τα ίχνη αρματοτροχιών στο έδαφος.Λατομεία πωρολίθου υπάρχουν και άλλα σποραδικά κατά μήκος του χειμάρρου, όπου το πέτρωμα προσφέρεται.

β. Το λατομείο του ναού της Βλαχέρνας: βρίσκεται νοτιο-δυτικά του χωριού του Μεζάπου στην περιοχή γύρω από το νότιο μυχό του ομώνυμου κόλπου, η οποία είναι γνωστή ως Φοκαλωτό. Η περιοχή που σήμερα όνομάζεται Φοκαλωτό, ξεκινά την ιστορία της από τον Όμηρο αφού εκεί κατά τον ποιητή ήταν η αρχαία Μέσση.$ Στο συγκεκριμένο σημείο συναντώνται σπηλιές και πέτρινα μονοπάτια. (2)

γ. Ένα ακόμα υπαίθριο λατομείο της περιοχής, βρίσκεται στην θέση Σκυλοπόταμος κοντά στο σύγχρονο χωριό Μέζαπος. Η χρονολόγηση του λατομείου είναι πιθανώς ρωμαϊκή - πρώιμη βυζαντινή με βάση τους ημίεργους κίονες που βρέθηκαν, χωρίς να αποκλείεται πρωιμότερη λειτουργία. Το είδος εξορυχθέντος υλικού είναι λεπτόκοκκο λευκό μάρμαρο. Σύμφωνα με αναφορές υπήρξε περιορισμένη εκμετάλλευση και κατά τον 20ό αιώνα. Σημαντικά ευρήματα αποτέλεσαν δύο ημίεργοι μονολιθικοί αρράβδωτοι κίονες και ημίεργες λιθόπλινθοι. (4) Επιπλέον, εντοπίστηκαν ελάχιστες αύλακες περιμετρικές-αποτέλεσμα εκμετάλλευσης των φυσικών αρμών του πετρώματος-, ίχνη από ένθεση σφηνών, ίχνη της τεχνικής pointille και ως αρχιτεκτονικό κατάλοιπο, η κατωφερής λαξευμένη επιφάνεια, ενδεχομένως γλίστρα, που κατευθύνει προς τη θάλασσα.

1. Αρχαία Μέσση:
2. Simpsons Hope(P.L. σελ 123)
3. Η τεχνική pointille - Τεχνική πουαντιγιέ: οι λατόμοι άνοιγαν με χοντρό βελόνι μικρές οπές, η μία πολύ κοντά στην άλλη, περιμετρικά γύρω από τον όγκο που επιθυμούσαν να αποσπάσουν. Θεωρείται πως αυτή η τεχνική ήταν γνωστή από τους αρχαϊκούς χρόνους. Σύμφωνα με μία άποψη, η τεχνική pointille είναι ιδανική για την απόσχιση λίθων μικρών διαστάσεων. Τα ίχνη των εργαλείων στα τοιχώματα των λάκκων σχηματίζουν το μοτίβο της ιχθυάκανθας.
4. GorGoni et al. 1992, 155-157 hiGGinS 1996, 58 Bruno et al. 1998, σελ 41.

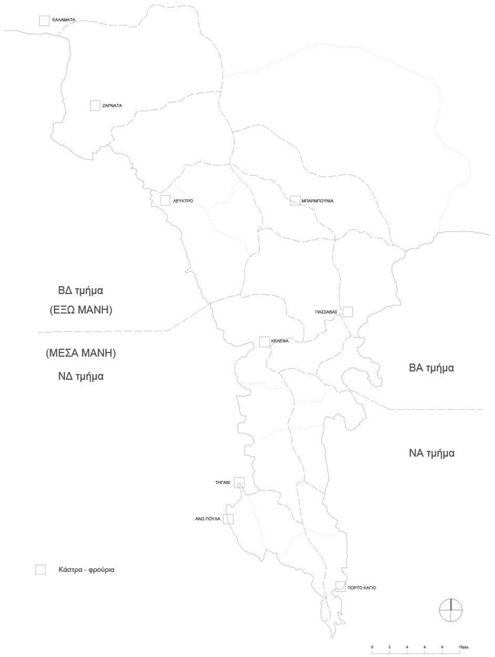

Εικ. 29. Χάρτης με τις τοπικές διαιρέσεις και τα Κάστρα Φρούρια της Μάνης.

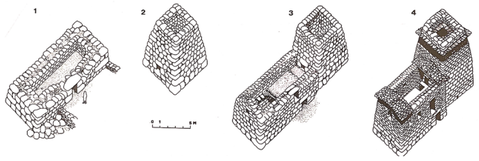

Εικ 30. Εξέλιξη κτιρίων στο νότο
1. μεγαλιθικό σπίτι
2. μεγαλιθικός πύργος
3. μεγαλιθικός πύργος με ακουμπισμένο σπίτι
4. μεταβυζαντινός πύργος και ακουμπισμένο σπίτι (πηγή Κορρές-Τζανακάκη)

Στο τοπίο συναντώνται δομές που απαντούν κυρίως στις ανάγκες επιβίωσης, αντίστασης και άμυνας. Τέτοιες δομές αναφέρονται κυρίως σε απλές χειρονομίες που περιγράφουν το απαραίτητο και το αναγκαίο. Οι πύργοι της Μάνης αποτελούσαν οχυρές κατοικίες των ισχυρών τοπικών οικογενειών ή και πύργους καθαρά πολεμικού χαρακτήρα. Η ύπαρξή τους μαρτυράται ήδη από το β' μισό του 15ου αιώνα, ενώ συνέχισαν να κτίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας (1460μ.Χ.-1821μ.Χ.).

Μορφολογική καταγωγή

Ένα από τα βασικότερα τυπολογικά κύτταρα του μανιάτικου πύργου είναι οι αρχέγονες μεγαλιθικές κατασκευές που εξελίχθηκαν από τους αρχαίους και προϊστορικούς χρόνους. Ο όρος παραπέμπει σε ορθογώνιες κατασκευές χωρίς κονίαμα με μεγάλους λίθους .

Η Μανιάτικη κοινωνία, δέχεται ελάχιστες εξωτερικές επιρροές λόγω της ιδιαίτερης εσωστρέφειάς της, οι πύργοι της λογίζονται σαν συνέχεια της Βυζαντινής οχυρωματικής παράδοσης και ειδικότερα των πύργων του Μυστρά. Κατά μια άλλη εκδοχή οι πύργοι αντλούν επιρροή από τους φεουδαλικούς πύργους της Ιταλίας, μέσα από τις παραστάσεις που φέρνουν με την επιστροφή τους οι Μανιάτες stradioti.

Οι πύργοι της Μάνης κτίζονταν συνήθως υπό πίεση και με τον μόνιμο κίνδυνο της υπονόμευσης από τις αντίπαλες οικογένειες, καθώς το ύψος τους αντανακλούσε και την δύναμη της γενιάς. Ορόσημο για την εξέλιξη των πύργων είναι η εδραίωση των οικογενειών και βελτίωση των οικονομικών όρων στα τέλη του 18ου αι. –αρχή 19ου αι., που έκανε δυνατή την διάδοση του ασβεστοκονιάματος. Με την χρήση του δημιουργούνται ψηλότεροι πύργοι με λεπτότερους τοίχους, όπως και ενδιαφέρουσες τυπολογικές παρεκκλίσεις.

Οι πύργοι παρόλο που συναντώνται στο ελεύθερο τοπίο δεν αρνούνται τη μορφή τους καμουφλάροντας την πέρα από την χρωματική συνοχή με το τοπίο αλλά με τη σεμνή, δωρική παρουσία τους επικρατούν επί του φυσικού και ταυτόχρονα ενσωματώνονται σε αυτό.

2.2.4

Εικ. 31. Χάρτης Πύργων στην Ευρασία- Μελέτη για τη λαϊκή αρχιτεκτονική, Σοβιετική Ένωση, δεκαετία 1970.

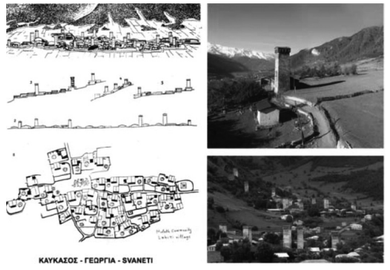

Εικ 32. Οι πύργοι της Καυκασού-Γεωργία-Svaneti.

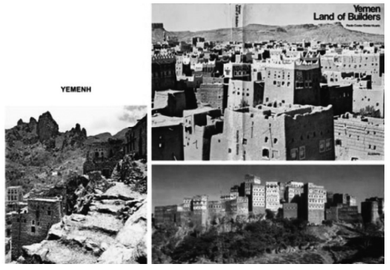

Εικ 33. Οι πύργοι της Υεμένης.

Σε διεθνές επίπεδο, η περίπτωση της λαϊκής οχυρωματικής της Μάνης παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην έκθεση και την έκδοση «Αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες», που οργάνωσε στη Νέα Υόρκη το 1964, ο Bernard Rudofski. Ο οικισμός της Βάθειας αντιπαραβαλλόταν με οχυρούς οικισμούς από άλλες πατριαρχικές πολεμικές κοινωνίες, όπως η Υεμένη και το Σβανέτι του Καυκάσου.

Από τη δεκαετία του 1970 χρονολογείται η σοβιετική μελέτη για τη λαϊκή οχυρωματική αρχιτεκτονική σε οικισμούς της Ευρασίας. Η Μάνη έχει πάρει τη θέση της σε αυτό το μωσαϊκό 36 οχυρών παραδοσιακών τόπων.

2.3 | ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΤΗΓΑΝΙΟΥ

Αναπόσπαστη είναι η σχέση της αρχιτεκτονικής με τη φύση. Συγκεκριμένα είναι μια σχέση καταστροφής και οργάνωσης. Δημιουργώντας κτίσματα ο άνθρωπος απομακρύνεται από το φυσικό. Το τέχνημα, αποτέλεσμα της παρέμβασής του, είναι μια πράξη απότμησης/αποτομής/αποκοπής, όμοια με αυτή του τοπίου έναντι της φύσης, καθώς από τη μια βίαια προσπαθεί να τη δαμάσει/να επικρατήσει και από την άλλη έχει ανάγκη να παραδοθεί στον φιλόξενο χώρο της. Η διπλή αυτή κίνηση που συγχρόνως απωθεί το φυσικό και το αναζητά ήταν πάντοτε η κίνησή της. (1) Στην παρακάτω ενότητα παρουσιάζονται οι ελάχιστες επεμβάσεις που κάνει ο άνθρωπος στον τόπο της Μάνης, και αποτελούν μια τέτοιου είδους κίνηση.

Η αρχιτεκτονική παρέμβαση του ανθρώπου στον τόπο ξεκινά από την συλλογή και επεξεργασία πρωτόλειων υλικών. Οι ανθρώπινες επεμβάσεις, μέσω των μετασχηματισμών των απτών υλικών του τόπου, οργανώνουν το χώρο της υπαίθρου σύμφωνα με τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής. Η σύνθεση που προκύπτει λόγω των συνθηκών του τόπου, αντανακλά τα δομικά χαρακτηριστικά του ανάγλυφου και απαντά σε ένα ευρύτερο αγροτικό σύστημα σχέσεων.

Έτσι γίνεται η μετάβαση του ανθρώπου από τη ξερολιθιά, που πρωτο-συναντάται στον αγροτικό κάναβο, στη σπηλιά που πλαισιώνεται από αυτή και καταλήγει στην σπιτακούλα που δομείται μέσω αυτής. Δημιουργεί στέρνες για την αποθήκευση του βρόχινου νερού, και αλυκές για να την οικονομική τους εκμετάλλευση.

1. Αριστείδης Αντονάς, Τοπιογραφήματα, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 35, 2001

Εικ.34. εικόνα από σύμπλεγμα ξερολιθιών.

Η ξερολιθιά είναι ο αποτέλεσμα της προσπάθειας του ανθρώπου να οργανώσει τη γη μέσω των στοιχείων που συλλέγει από τον τόπο. Πρόκειται για μια διαρκή και μεγαλειώδη επέμβαση στη φύση, με υλικά που αποσπώνται από αυτή.
(Γ. Τριανταφύλλου, Αρχέτυπα, Εκδ: Κ. ΑΔΑΜ, Αθήνα, 2010, σελ 17)

2.3.1 ΞΕΡΟΛΙΘΙΕΣ

Η σιωπηλή παρουσία των πέτρινων χτισμάτων των ξερολιθιών- οι οποίες χωρίζουν τις ιδιοκτησίες στο λιτό τοπίο, γεννούν μια ιδιόμορφη αξίωση και μία ικανοποίηση ότι αυτό που συναντάται προέρχεται απευθείας από το έδαφος, χαρακτηρίζεται από μια καταγωγική σχέση με τη γη, τον τόπο και το τοπίο.

Οι ξερολιθικοί τοίχοι, εμπλουτίζουν τα τοπία. Αυτές οι κατασκευές, που είναι απόλυτα προσαρμοσμένες στο περιβάλλον, είναι μάρτυρες της συνεχής ανθρώπινης δραστηριότητας στο έδαφος.

Η ξερολιθιά, ή ξηρολιθιά, πρόκειται για ένα είδος τοιχοποιίας αντιστήριξης, η κατασκευή της οποίας γίνεται με μοναδικό υλικό την πέτρα και με πλήρη απουσία συνδετικού κονιάματος ή λάσπης, όπως ετυμολογεί και η ίδια η λέξη. Πέτρες σε ακανόνιστη πλέξη συγκρατούνται μεταξύ τους λόγω τριβής που αναπτύσσεται ανάμεσα στις αδρές επιφάνειές τους. Το πλέξιμο της ξερολιθιάς απαντά σε μια αρχιτεκτονική επιμέλεια εκφραζόμενη ως τέχνη, ως τρόπο ζωής, ως πρακτική διαχείρισης του φυσικού χώρου, ως διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο απλός τρόπος κατασκευής, αλλά και οι ελάχιστες υλικές απαιτήσεις, βασίζονται κυρίως στην εμπειρία και τέχνη των μαστόρων. Η τεχνική λέγεται «εν ξηρώ» και οι πέτρες που χρησιμοποιούνται συλλέγονται από το ίδιο σημείο. Ως τεχνική αποτελεί έναν από τους παλαιότερους τρόπους χτισίματος της ανθρώπινης ιστορίας. Η αξία της οποίας ανάγεται στην παραδοσιακή τεχνική και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομίας. (1)

Ως γενικό χαρακτηριστικό τους, αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης τους στον τόπο, θα μπορούσε να θεωρηθεί η ασυμμετρία, η ανυπαρξία της απόλυτης ευθείας ως χάραξη και μια γενικότερη ελευθερία έκφρασης, που συνοδεύεται από μια προσαρμοστικότητα ως προς τα χαρακτηριστικά του τόπου, του εδάφους που αλλάζουν κατεύθυνση ανάλογα με τις συνθήκες που κυριαρχούν.
Είναι κατασκευή πολύ καλά προσαρμοσμένη στο περιβάλλον και μαρτυρά τη συνεχή ανθρώπινη δραστηριότητα. Η προστασία της συμβάλλει στη διατήρηση της δομής του τοπίου, μέσα στο οποίο εκτελεί τρεις αποστολές: της οριοθέτησης διαδρομών - προσβάσεων, του εμπόδιου για οριοθέτηση της ιδιοκτησίας και της αντιστήριξης ως προσωρινό κατάλυμα (μονόχωρη κατοικία).
Σε αυτές τις κατασκευές συναντά κανείς την απλότητα και όχι την απλοϊκότητα. Πρόκειται για κατασκευές που κρύβουν την ουσία μιας αρχιτεκτονικής πράξης και εκφράζουν το ήθος της, αφού καταφέρνουν να υπακούουν σε κανόνες, κατασκευής, εναρμονισμού με τον φυσικό τόπο και λειτουργικότητας.

2.3.1

1. Γ. Ζαβιτσάνου, Ξερολιθιές, μικρά αρχιτεκτονικά θαύματα, Καθημερινή, Αθήνα
2. Το 2015 η τέχνη της ξερολιθιάς εντάχθηκε στον εθνικό κατάλογο Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού και έπειτα η Ελλάδα, σε συνεργασία με την Κύπρο και άλλες χώρες, κατέθεσε πρόταση στην UNESCO για την ένταξή της στα Μνημεία Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, η οποία εγκρίθηκε τον περασμένο Νοέμβριο.

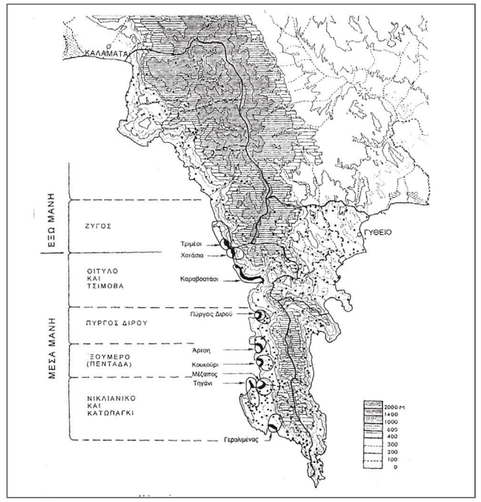

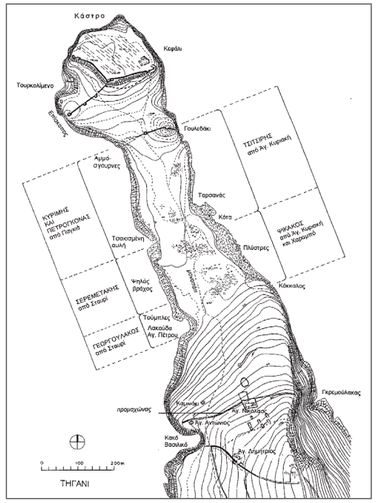

Εικ.35. Περιοχές στις οποίες εμφανίζονται συμπλέγματα Αλυκών- Σαΐτας Γιαννης, ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΛΑΤΙΟΥ, ΣΤΗ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΩ ΜΑΝΗ σελ:13.

Εικ.36. Σχέδιο της χερσονήσου και ένδειξη των φυλών που κατέχουν τις αλυκές, Σαΐτας Γιαννης, ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΛΑΤΙΟΥ, ΣΤΗ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΩ ΜΑΝΗ σελ:13.

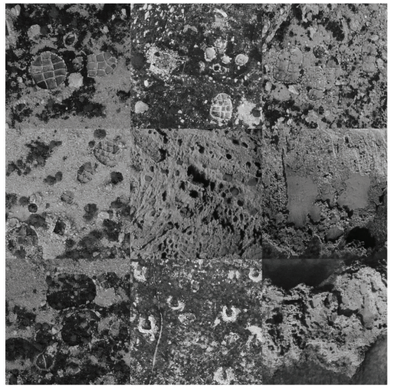

Εικ.37. Αλυκές στην ευρύτερη περιοχή του Μεζάπου.

2.3.2 ΑΛΥΚΕΣ

2.3.2

Συνεχίζοντας με τις ανθρώπινες λιτές επεμβάσεις στο τοπίο και συγκεκριμένα στο τοπίο της Μάνης, συναντά κανείς σποραδικά σε περιοχές κοντά στις ακτές πολυάριθμα συμπλέγματα από αλυκές. Στην ευρύτερη περιοχή μελέτης που είναι αυτή του Τηγανιού συναντώνται πλήθος αλυκών, των οποίων η κατασκευαστική τεχνική έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης μελέτης στο παρελθόν, ούτως ώστε να κατανοηθούν ακόμη καλύτερα αυτές οι λιτές ανθρώπινες χειρονομίες. Το τοπωνύμιο Τηγάνι, όσο και εάν ομόφωνα αποδίδεται στο χαρακτηριστικό σχήμα της χερσονήσου, δεν παύει να παραπέμπει και στο σχήμα των αλυκών, αφού γνωστό είναι ότι «τηγάνια» ονομάζονται τα αλοπήγια. (1)

Σε ένα μέρος άνυδρο και άγονο, με ελάχιστους πόρους προς εκμετάλλευση, η κύρια ασχολία των ανθρώπων ήταν η συλλογή και επεξεργασία των φυσικών πόρων, όπως το θαλασσινό νερό. Οι αλυκές είτε φυσικά διαμορφωμένες σε σχηματισμένους βράχους, είτε ορισμένες από τον άνθρωπο, γίνονται υποδοχείς για το νερό της θάλασσας με σκοπό την επεξεργασία του. Η εκμετάλλευση αυτή γινόταν με απώτερο σκοπό την οικονομική ενίσχυση της εκάστοτε οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα, οι αλυκές στο Τηγάνι είχαν αυστηρά καθορισμένο ιδιοκτησιακό καθεστώς. Ανήκαν στις οικογένειες με μεγαλύτερη ισχύ. Κληρονομικό δικαίωμα είχαν μόνο οι αρσενικοί απόγονοι της κάθε γενιάς. Τα όρια παρόλο που δεν ήταν ευδιάκριτα, ήταν καθορισμένα, χωρίς να αποκλείεται η απρόσκοπτη πρόσβαση και διέλευση των υπολοίπων. Για την περισυλλογή και επεξεργασία του αλατιού (2) ήταν απαραίτητη η παραμονή των οικογενειών στην περιοχή των αλυκών. Για το λόγο αυτό, δημιουργήθηκε ιδιόχειρη μονολιθική κατασκευή στην περιοχή των αλυκών που ονομάζεται σπιτακούλα.

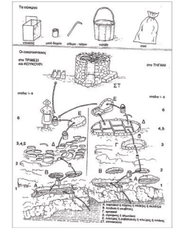

Εικ. 38. Διάγραμμα συλλογής Αλυκών.

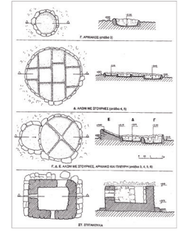

Εικ. 39. Αλυκές σε διάφορα μέρη στη Μάνη.

1. Ηλιακή αλοπηγία σημαίνει ηλιακή αλατοπαραγωγή, η οποία καθορίζεται από την αυτόηκτη φυσική διεργασία παραγωγής του αλατιού από το θαλασσινό νερό, μέσω της ηλιακής εξάτμισης.
2. Τα στάδια παραδοσιακής συλλογής αλατιού είναι τα εξής: Στο πρώτο στάδιο οι φυσικές κοιλότητες γεμίζουν με θαλασσινό νερό σε απόσταση λίγων μέτρων από τη θάλασσα. Αντιστοιχούν στις προθερμάστρες μιας οργανωμένης αλυκής. Το θαλασσινό νερό θερμαίνεται από τον ήλιο και καθώς εξατμίζεται, συμπυκνώνεται σε αλάτι. Στο στάδιο αυτό απαλλάσσεται από το ανθρακικό ασβέστιο, το οποίο κατακάθεται πρώτο και από ένα μέρος του θειικού ασβεστίου. Στο δεύτερο στάδιο, αφήνεται το θερμό συμπυκνωμένο νερό να κάνει πέταλα, δηλαδή να ξεκινήσει η πυρήνωση του κρυστάλλου, να φανεί η αφρίνα και να γίνει η άρμη. Στο τρίτο στάδιο, όταν η άρμη ψηθεί καλά, τη μαζεύουν και τη μεταφέρουν στους ταμιευτήρες άρμης για μία ημέρα. Στο τελικό στάδιο μεταφέρουν την άρμη με ένα μικρό δοχείο, στις σγούρνες ή αλωνάκια. Τα αλώνια ή σγούρνες αντιστοιχούν στα «τηγάνια» των οργανωμένων αλυκών. Εκεί θα παραμείνει η άρμη έως πέντε ή έξι ημέρες μέχρι να γίνει πυκνό αλάτι.

Εικ.40, 41

Εικ.42, 43, 44

Εικ.40, 41. σπηλαιωειδείς κοιλότητες στο λατομείο του ναού της Βλαχέρνας.
Εικ.42, 43, 44. Σπηλαιωειδείς κοιλότητες στο λατομείο του Αγίου Προκοπίου.

Η έννοια «σπήλαιο», από το γεωλογικό της ορισμό, επιδέχεται ανθρωπολογικής ερμηνείας. Σπήλαιο σύμφωνα με τη γεωλογία, είναι κάθε φυσικό έγκοιλο στην επιφάνεια της γης, το εσωτερικό του οποίου υπόκειται σε ανθρώπινη κλίμακα.(1) Το έγκοιλο, ονομάζεται «σπήλαιο», όταν στο εσωτερικό του παρατηρείται ανθρώπινη δραστηριότητα. Το σπήλαιο, ως χώρος «φιλοξενίας» των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ενσωματώνεται στις αρχαιολογικές ερμηνευτικές προσπάθειες.

Γεωλογικά ανήκει στο τμήμα του τοπίου που αναφέρεται στο υλικό περιβάλλον. Αποτελεί εξ' ορισμού, αναπόσπαστο κομμάτι γης, είναι τμήμα του φυσικού κόσμου και συνοψίζει όλες τις αρχές και τους κανόνες που διέπουν τις μεταβολές της φύσης.

Σε αγροτικά τοπία οι άνθρωποι, αξιοποιώντας τη φυσική προστασία, που τους προσφέρουν τα εδαφικά κοιλώματα, κατασκευάζουν -οικείωση του τόπου- μητάτα (2) κάτω από τους βράχους, στη συνέχειά τους ή πάνω τους με ξερολιθιά, ενωμένα σε ένα ενιαίο σύνολο. Οι κατοικίες αυτές δεν εξυπηρετούν μόνο την εγκατάσταση. Πέρα από αυτήν την οικονομική σχέση αναδύεται μια υπαρξιακή-συμβολική προσέγγιση. Όπως το κύτταρο προστατεύεται από τη μήτρα που το κυοφορεί έτσι και το κοίλωμα της γης παρέχει άσυλο/προστασία από τις αρχέγονες φυσικές δυνάμεις. Η "μητέρα-γη", τόπος ανάπαυσης του σώματος και της ψυχής συνδέθηκε με τον θάνατο. Οι συγκεκριμένες κατοικίες εξυπηρετούν τον εφήμερο θάνατο, δηλαδή τον ύπνο.
Πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Μάνης εκτός από την μεταφορική σύνδεση με το θάνατο, υπήρξε και κυριολεκτική αφού στο εσωτερικό των κοιλωμάτων σε πολλά σημεία συναντώνται ταφικά μνημεία.

2.3.3

1. Alfred Bogli, Karsthydrographie und physische Speläologie, εκδόσεις Springer,Germany 1978, σελ 57 (2) Μητάτο: μονόχωρη κατοικία.Ετυμολογικά το όνομά του προέρχεται εκ του λατινικού metatum, το οποίο σημαίνει στρατιωτικό κατάλυμα ενώ η σημερινή του σημασία ανάγεται στην βυζαντινή περίοδο όπου αποκτά την έννοια του προσωρινού καταλύματος.

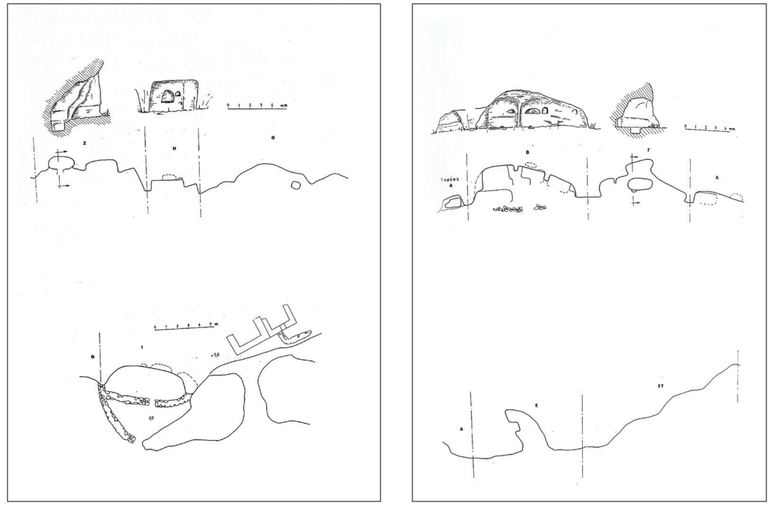

Εικ.45, 46. σχέδια αποτύπωσης σπηλαιωειδών κοιλοτήτων στο νοτιοδυτικά του Μεζάπου.
Κατσαφάδος Παναγιώτης, Μέζαπος, η ομηρική Μέσση; Αθήνα 1994 σελ 41,43.

Εικ.47, 48, 49, 50. Τα κελιά των μοναχών στην εκκλησία της Αγήτριας - κοιλότητες του εδάφους για τη συντήρηση των τροφίμων.

Σπηλαιοειδείς κοιλότητες παρατηρούνται σε πολλαπλά σημεία στην ευρύτερη περιοχή του Μεζάπου, δείγμα ανθρωπογενούς δραστηριότητας από αρχαιοτάτων χρόνων πιθανώς της εποχής του Χαλκού. Τέτοιες κοιλότητες εντοπίζονται νοτιοδυτικά του Μεζάπου, στο λατομείο του ναού της Βλαχέρνας, στο λατομείο του Αγ.Προκοπίου και στα κελιά της εκκλησία της Αγήτριας. Αρκετές από αυτές, φράσσονταν με λίθινο τοιχίο στο οποίο υπήρχε η είσοδος και τεχνητά διαμορφωμένος δρόμος.

1| Σπηλαιωειδής κοιλότητα στο νοτιοδυτικά του Μεζάπου:
Στις κατόψεις μπορούν να διακριθούν χώροι ταφής, οι οποίοι παρουσιάζουν ομοιότητες με αυτούς της Βασιλικής στο Τηγάνι και του νεκροταφείου του Μεζάπου. Το πιθανότερο συμπέρασμα είναι ότι ο χώρος χρησίμευε για ταφική λειτουργία. Κατά τον εντοπισμό των σπηλαιωειδών κοιλοτήτων, έγινε και η καταγραφή ενός μονοκάμαρου ναΐσκου πιθανόν της περιόδου Θ' αιώνα. Οι κόγχες στον πώρινο βράχο και η ομοιότητα τους με ανάλογες εικόνες από τα ρωμαϊκά columbaria(1) οδηγούν στην εποχή των Λακεδαιμονίων και Ελευθερολακώνων και σε εθνικά ταφικά έθιμα, όπου συνηθιζόταν η καύση νεκρών. Τέλος, οι λακκοειδείς ταφές στο πώρινο δάπεδο και η διαμόρφωση του όγκου των κοιλοτήτων με λάξευση, δεν αποκλείουν η χρήση του χώρου να ξεκινά την εποχή του Χαλκού.

2| Σπηλαιωειδής κοιλότητα στο λατομείο του ναού Βλαχέρνα:
Στο βόρειο τμήμα του ναού της Βλαχέρνας συναντά κανείς δείγμα κατοίκησης σε κοιλότητες με χαρακτηριστικό πλίθινο τοιχίο για προφύλαξη απρόσμενων καιρικών συνθηκών και τυχόν επιδρομών.

3| Σπηλαιωειδής κοιλότητα στο λατομείο του Αγίου Προκοπίου:
Στη σπηλιά 100μ. βόρεια από το ναό του Αγίου Προκοπίου εντοπίζονται πολύ λίγα ίχνη χριστιανικών ταφών παρόμοια με εκείνα του Μεζάπου. Οι ταφές θα μπορούσαν να συνδυαστούν με την ύπαρξη του Μεσοβυζαντινού ναού του Αγ.Προκοπίου.

4| Σπηλαιωειδής κοιλότητα στο ναό της Αγήτριας:
Κατά την επίσκεψη στο ναό της Παναγίας της Αγήτριας, παρατηρεί κανείς σπηλαιωειδή κοιλότητα η οποία φράσσεται με λίθινο τοιχίο. Πιθανότατα, χρησίμευε σαν κελί μοναχών-ασκητών, με τις κοιλότητες του εδάφους να επιβεβαιώνουν την εν λόγω κατοίκηση. Τα λαγούμια του εδάφους χρησίμευαν σαν αποθηκευτικός χώρος για τη συντήρηση των τροφίμων.

1. Ρωμαικά columbaria: columbarium ονομάζεται ένας χώρος για τη, συνήθως δημόσια, αποθήκευση τεφροδόχων, δηλαδή αγγείων που περιέχουν την τέφρα (στάχτη) αποτεφρωμένων νεκρών. Η λέξη προέρχεται από τη λατινική λέξη columba, που σημαίνει περιστέρι, και αρχικώς σήμαινε τον περιστεριώνα, το μικρό κτίσμα όπου φωλιάζουν εξημερωμένα περιστέρια. Με τη σημερινή σημασία, η λέξη κολουμβάριο είναι συνώνυμη της λέξεως τεφροφυλάκιο, που όμως δεν χρησιμοποιείται.

Εικ 51. Μονόχωρη κατοικία στην περιοχή του Τηγανιού της Μάνης.

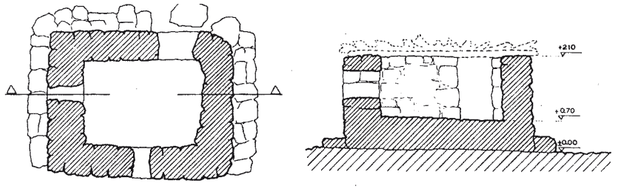

Εικ 52. Σαΐτας Γιαννης, ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΛΑΤΙΟΥ, ΣΤΗ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΩ ΜΑΝΗ σελ:13.

2.3.4 ΣΠΙΤΑΚΟΥΛΑ-ΜΟΝΟΧΩΡΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Παρατηρώντας εγκαταστάσεις ευρύτερης κλίμακας, στην περιοχή των αλυκών στο Τηγάνι, βρίσκουμε τη μονόχωρη κατοικία διαμονής των αγροτών ιδιοκτητών. Μέσα στα τοπία μικρότεροι χώροι, με ελάχιστη ανθρώπινη παρέμβαση εξυπηρετούν την ανάγκη κατοίκησης και μας θυμίζουν το αρχετυπικό καταφύγιο. «Η κατοίκηση στη φύση, δεν είναι ένα απλό ζήτημα καταφυγίου. Μάλλον σημαίνει να κατανοείς το δεδομένο περιβάλλον ως ένα σύνολο εσωτερικών, σε όλη την κλίμακα, από μάκρο- ως το μικρο-επίπεδο. Στο κλασικό τοπίο, τέλος, ο άνθρωπος βρίσκει τον εαυτό του στο αρμονικό μέσο και μπορεί να τείνει τόσο προς τα έξω όσο και προς τα μέσα». (1)

Εντοπίζεται λοιπόν στην περιοχή του Τηγανιού, η μονόχωρη κατοικία που εξυπηρετεί την διαμονή-λόγω των πολύωρων δραστηριοτήτων στην περιοχή των αλυκών, η λεγόμενη σπιτακούλα. Η οποία και αποτελούσε στοιχείο εγκατάστασης των οικογενειών που είχαν ως δραστηριότητα την παραγωγή αλατιού. Η σπιτακούλα έχει τις ρίζες της στο αρχετυπική κατασκευή του μητάτου.

Πρόκειται για τον οικίσκο διαμονής των παραγωγών κατά τους θερινούς μήνες. Χτισμένος με αργολιθοδ μή, χαρακτηρίζεται από τις μικρές του διαστάσεις - συνήθως 3 με 3.5 μ. η πλευρά, ύψος 2 μ. και αποστρογγυλευμ ένες εξωτερικά γωνίες, την υποτυπώδη κρηπίδα του, τη μικρή πόρτα του, συνήθως 0.5 μ. το άνοιγμα. Ως θερινό ενδιαίτημα είχε πρόχειρη στέγαση, συνήθως κλαριά από χαρουπιές και λιόπανα.

2.3.4

1. Nogberg Schulz, Το πνεύμα του τόπου, σελ. 52-53

Εικ,53, 54, 55. Μονόχωρα σπίτια στην περιοχή του Τηγανιού της Μάνης.

Μέσα στο τοπίο συχνή είναι η χρήση τέτοιων μικρότερων χώρων ελάχιστης παρέμβασης με σκοπό την κατοίκηση- αρχετυπικό καταφύγιο. Σε αντιδιαστολή προς το ξηρό κλίμα της περιοχής του Μεζάπου,οι ξερολιθικές μονόχωρες κατοικίες του προσφέρουν θερμικό περιβάλλον κατάλληλο για την επιβίωση των κατοίκων. Οι μονόχωρες κατοικίες δομούνται εν ξηρώ χωρίς υγρά δομικά υλικά (κονιάματα ή επιχρίσματα). Χρησιμοποιείται το εκφορικό σύστημα στη διαδικασία του χτισίματος: το μεγάλο εσωτερικό άνοιγμα στη βάση, μειώνεται προς τα επάνω με τους περιμετρικούς τοίχους να βρίσκονται υπό κλίση. Οι πλευρές δεν είναι κατακόρυφες αφού σε κάθε οριζόντια αράδα της τοιχοποιίας ένα τμήμα του λίθου λειτουργεί εν προβόλω και στηρίζει την επόμενη στρώση λίθων. Έτσι η εσωτερική επιφάνεια διαμορφώνεται σχεδόν τοξωτή ενώ η εξωτερική έχει μικρότερη κλίση- αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται με την τοποθέτηση μεγαλύτερων λίθων στη βάση. Στην τελευταία στρώση μονοκόμματες σχιστολιθικές πλάκες, τα στεγάδια, δένουν την κατασκευή με το βάρος τους και παχύ στρώμα (30-40 εκ) αργιλώδους χώματος που παρουσιάζει μεγάλη συνεκτικότητα και αποτρέπει την διείσδυση νερού. (2) Μοναδικό άνοιγμα της μονόχωρης αυτής κατοικίας είναι η πόρτα της. Η κλίση της τοιχοποιίας επιτρέπει την μεταφορά των φορτίων από την ανωδομή στα θεμέλια που είναι μεγαλύτερων διαστάσεων πέτρες, εξασφαλίζωντας την ευστάθεια/ τη σταθερότητα της κατασκευής.

Οι σπιτακούλες αποτελούν εξαιρετικά εύστοχες απαντήσεις στις ανάγκες ενός λαού, εν προκειμένω του Μανιάτικου λαού, ο οποίος διέθετε πολύ περιορισμένους πόρους για την ικανοποίηση των αναγκών του.

2. Καραδήμας Κώστας (αναπληρωτής καθηγητής Ε.Μ.Π) διάλεξη «Κατασκευαστική ανάλυση παραδοσιακών κτισμάτων», Χανιά 2017

3 | ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ: Δημιουργία νέων σχεδιαστικών εργαλείων αναπαράστασης του τοπίου.

Το τοπίο αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της συλλογικής μνήμης και του προσωπικού φανταστικού. Δεν έπαψε ποτέ να αναπαρίσταται, να αναφέρεται και να αναπολείται.

Ο σχεδιασμός και η θεωρία γύρω από το τοπίο τροφοδοτήθηκε από γνωστικά πεδία που παρά τις ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις, παρέμειναν ως επί το πλείστον μονομερείς. Τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και πιο έντονη η ανάγκη για επέκταση της σχεδιαστικής πρακτικής στο πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου. Να θεωρηθεί, δηλαδή το τοπίο ως αντικείμενο σχεδιασμού και προγραμματισμού.

Η αρχιτεκτονική τοπίου, ως εφαρμοσμένη τέχνη που ασχολείται κυρίως με το σχεδιασμό του, ήταν για χρόνια περιορισμένη ως προς το αντικείμενό της με αποτέλεσμα την υποβάθμισή της σε συνοδευτική διακοσμητική πρακτική. Η ενασχόληση των τελευταίων χρόνων με το ζήτημα του τοπίου κατέδειξε απουσία θεωρίας σχεδιασμού και έλλειψη εργαλείων αξιολόγησης και ερμηνίας των σύγχρονων τοπίων. Οι παραπάνω ελλείψεις έχουν ως αποτέλεσμα την απουσία κριτηρίων παρέμβασης και κατασκευαστικής δραστηριότητας.

Τα τελευταία χρόνια, γίνεται μια προσπάθεια για στοχευμένη και πολυδιάστατη κριτική και θεωρία τοπίου η οποία εστιάζει σε μια προσέγγιση του σχεδιασμού και της κατασκευής. Προσανατολίζεται στην επιστροφή της έννοιας του τοπίου ως τρόπου και μέσου εμπλουτισμού του σχεδιασμού μέσω της εισαγωγής νέων παραμέτρων.

Στόχος της παρακάτω μελέτης μεταξύ άλλων, είναι ο επαναπροσδιορισμός των εργαλείων σχεδιασμού, μέσω της πολυδιάστατης κριτικής και θεωρίας του τοπίου. Στην τελευταία ενότητα, έχοντας ήδη μελετηθεί οι θεωρητικές προσεγγίσεις του τοπίου, η ιστορία και οι ελάχιστες επεμβάσεις του ανθρώπου στον τόπο της Μάνης, αναπτύσσεται μια προσωπική αντιμετώπιση στον τομέα της χαρτογράφησης. Κάνοντας χρήση ψηφιακών και αναλογικών μέσων και έχοντας ως υπόβαθρο την προηγούμενη θεωρητική και ιστορική μελέτη της περιοχής, γίνεται αναπαράσταση εικαστικών-χαρτογραφικών αναλύσεων. Το έργο που παράγεται έχει ως στόχο την εξαγωγή αφηγήσεων πολλαπλών επιπέδων.

Τα τοπία, είναι ζωντανά υλικά φαινόμενα ανοιχτά σε πολυδιάστατες και συχνά αδιόρατες επιγνώσεις. Είναι μετατοπιζόμενα ζωντανά υλικά, που χρήζουν πολυεπίπεδων αναλύσεων έναντι ενός μονόπλευρου, οργανωτικού ελέγχου. Οι νέοι τρόποι παρατήρησης αλλάζουν τη σχέση μας με το περιβάλλον. Τα ίχνη των μεταβολών διαμορφώνουν την ιδιομορφία του τοπίου, και οπτικοποιούν τις σχέσεις ανάμεσα σε οικολογικά και πολιτισμικά στοιχεία. Οι ραγδαίες αλλαγές τις οποίες υφίστανται τα τοπία και η αδυναμία παρέμβασης στα σύγχρονα προβλήματα ανάπτυξης είναι γνωστά. Είναι όμως, πλέον αποδεκτή η απουσία συστηματικής καταγραφής αντιληπτικών και πολιτισμικών στοιχείων ταυτόχρονα με την θεματική χαρτογραφία τοπίου για την ουσιαστικότερη ανάλυση του. Έχοντας ως στόχο τον εμπλουτισμό της ανάλυσης της εικόνας και την υπέρβαση των αποτυπώσεων του γραφικού, γίνεται η μετατροπή της οπτικής πληροφορίας σε πρώτη ύλη για το σχεδιασμό. Αποτυπώνονται οι μεταβολές του τοπίου, μέσω της οπτικοποίησης του τοπιακού ρυθμού. όπου αυτό μπορεί να καταστεί δυνατό.

Στη παρούσα μελέτη, τα εργαλεία αναπαράστασης της Φωτογραφίας και της Χαρτογράφησης, αποτέλεσαν τη βάση για τη μετέπειτα επεξεργασία και ερμηνεία του τοπίου της Μάνης υπό το πρίσμα της δικής μας ‘ματιάς’.

Μια από τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν ως επί το πλείστον είναι αυτή του κολλάζ. Εξετάζοντας τις τοπιακές αναπαραστάσεις, δημιουργούνται φωτογραφικά κολλάζ, τα οποία οπτικοποιούν τις εννοιολογικές προσεγγίσεις του τοπίου. Τα σημεία που υπογραμμίζονται μέσω των φωτογραφικών παραδειγμάτων είναι πολλαπλά. Κάποια από τα σημαντικότερα είναι η σχέση μεταξύ φυσικών τοπίων και ανθρώπινων δραστηριοτήτων και η υλικότητα της φύσης. Γίνεται συχνή χρήση του κολλάζ, το οποίο ανιχνεύει και επισημαίνει τη διαμπερότητα των ορίων στο τοπίο και ταυτόχρονα υποδεικνύει την πολλαπλή θέαση. Παράλληλα, αναλύει την αποσπασματική κίνηση, η οποία μετατρέπει κάτι το στατικό και αφηγηματικό σε σχεδιαστικό εργαλείο.

Μέσα από το φιλτράρισμα της φωτογραφίας προκύπτει μια ακόμα τεχνική που έχει σαν αποτέλεσμα την απλοποίηση της δεδομένης πληροφορίας. Αυτή η απλουστευμένη-επεξεργασμένη εικόνα, επαναπροσδιορίζεται για να δώσει τα τελικά αποτελέσματα της οπτικής μας για το τοπίο.

Τέλος, μια ακόμα τεχνική που χρησιμοποιήθηκε είναι η μετατροπή της τρισδιάστατης αναπαράστασης σε δυσδιάστατη πληροφορία. Μέσω της συγκεκριμένης τεχνικής λαμβάνουμε στοιχεία του αναγλύφου που με άλλες τεχνικές δεν είναι εύκολο να εντοπιστούν.

3.1

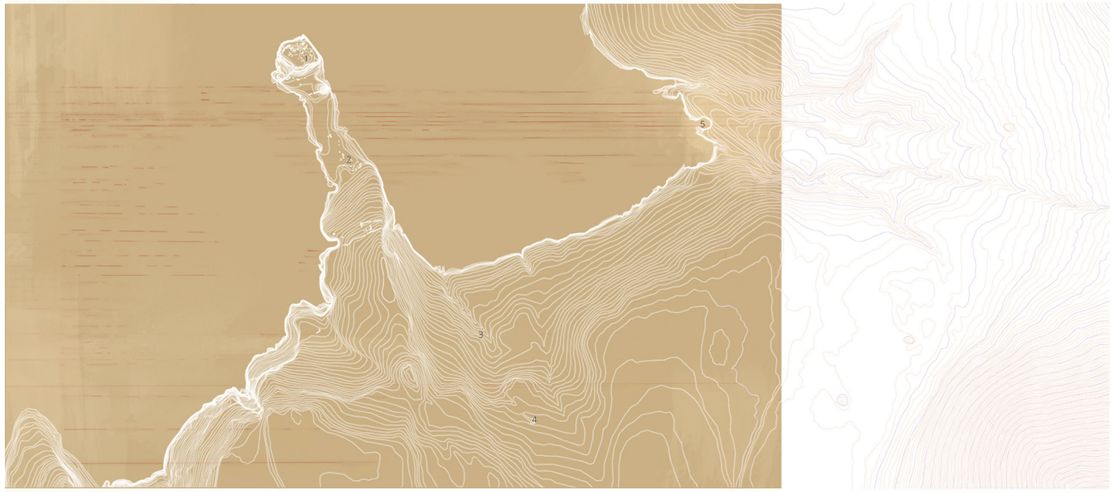

Εικ 56. Χάρτης περιοχής μελέτης
1 | Κάστρο Μαΐνη
2 | Σύμπλεγμα αλυκών
3 | Εκβολή ξεροχείμαρου
4 | Αρχαίο λατομείο Αγίου Προκοπίου
5 | Όρμος Μεζάπου

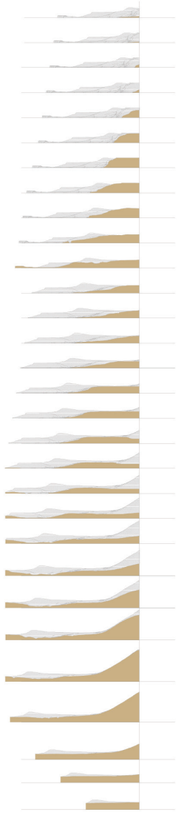

Εικ 57. Διαδοχικές τομές στην περιοχή μελέτης.

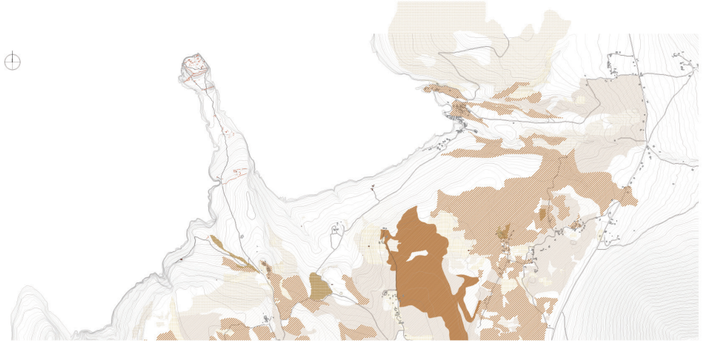

Εικ 58. Χάρτης με μάζες πρασίνου.

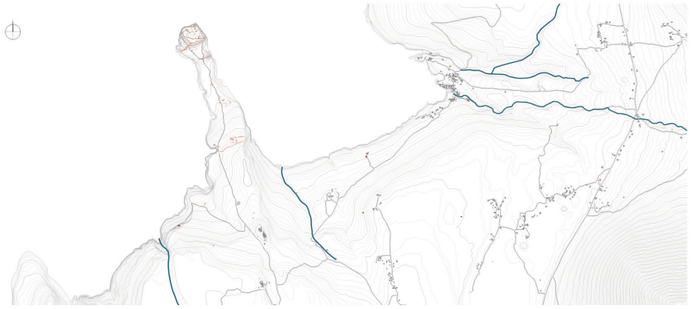

Εικ 59. Χάρτης υδάτινων απολήξεων.

Μέσω των τεχνικών επεξεργασίας που προαναφέρθηκαν γίνεται μια πρώτη προσέγγιση στην ερμηνεία του τοπίου. Σκοπός της διαδικασίας είναι ο εντοπισμός ενοτήτων τοπίου.

Στην παραδοσιακή ανάλυση των τοπίων γίνεται καθορισμός των ενοτήτων με κριτήρια γεωμορφολογίας, χρήσεων γης ή βλάστησης. Η συγκεκριμένη τεχνική αποτελεί βασικό εργαλείο ερμηνείας, αλλά συνήθως τα συμπεράσματα έχουν μονοδιάστατο χαρακτήρα.

Στην προσέγγισή μας χρησιμοποιήθηκαν και οι συμβατικές μεταβλητές όπως το ανάγλυφο, η κάλυψη του εδάφους, το δίκτυο νερού, η βλάστηση, αλλά και νέες μεταβλητές των οποίων ο μεταξύ τους συνδυασμός εξασφαλίζει μια πολύπλευρη προσέγγιση στην ανάλυση του τοπίου. Τέτοιες μεταβλητές είναι οι μελέτες θέασης, η αναγνώριση μοτίβων του εδάφους και των όψεων, η μελέτη της ακτογραμμής, η καταγραφή των πετρωμάτων, η χαρτογράφηση των όρμων, η οπτικοακουστική αντίληψη του τοπίου.

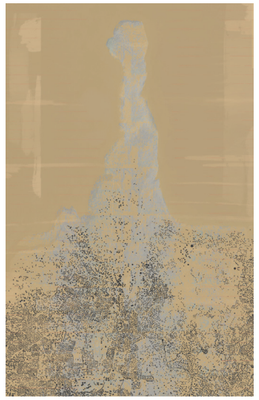

Εικ 60. Σημειακό πράσινο.

Εικ 61. Μάζες πράσινου | παλαίο & νέο πράσινο.

3.2 | ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Σαν πρώτη προσέγγιση του τοπίου που επιλέχθηκε η μελέτη ξεκινά με την εναέρια θέαση μέσω της αεροφωτογραφίας. Η μελέτη της αεροφωτογραφίας, εισάγει την δυνατότητα παρατήρησης και καταγραφής εκτεταμένων γεωφυσικών ή τεχνητών τμημάτων τοπίου. Η επισκόπηση του τοπίου από ψηλά βοηθάει στην διερεύνηση και ανασχεδίαση (ιχνογράφιση) γεωλογικών μοτίβων, ιχνών και επισωρεύσεων που από κοντά είναι δυσδιάκριτα. Οι επισημάνσεις του τοπίου αυτές επιτρέπουν την αναγνώριση χωρικών διευθετήσεων στις οποίες προκύπτουν δυναμικές σχέσεις μεταξύ πολιτισμού και τοπίου. Οι ανθρωπογενείς αγροτικές δραστηριότητες συμβάλουν στη σύνθεση του τοπίου. Στις επιφάνειες που διαμορφώνονται προκύπτουν διακριτά περιγράμματα-όρια.

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό στην δική μας μελέτη των αεροφωτογραφιών, ως προς τη μετεγγραφή της εικόνας σε χάρτη γίνεται η αναγνώριση συγκεκριμένων σχηματισμών που εντοπίζονται είτε στα όρια των αγροτεμαχίων, στους φυτοφράχτες, είτε στις ξερολιθιές. Έτσι δημιουργούνται τα πρώτα μοτίβα-διατάξεις που αποκτούν νόημα και υπόσταση.

Η ομαδοποίηση των διατάξεων έχει ως εξής:

α. Παλαιότερες φυτεύσεις: Είναι η ακανόνιστη διάταξη του πρασίνου που συνήθως αναπτύσσεται ελεύθερα λόγω της γεωμορφολογίας και της φυσικής σκίασης που προκύπτει, αλλά και μέσω των υπόγειων υδάτων. Δεν υπάρχουν ευδιάκριτα περιγράμματα λόγω της συνεχούς ανάκαμψης της φυσικής βλάστησης.

β. Διαγραμμίσεις- γραμμικές σειρές: Πρόκειται για διάταξη καλλιεργήσιμων λωρίδων, ανθρωπογενούς παρέμβασης. Τα όρια είναι διακριτά και οι αποστάσεις των καλλιεργημάτων είναι μεγαλύτερες, δημιουργώντας έναν νέο κάνναβο.

3.2

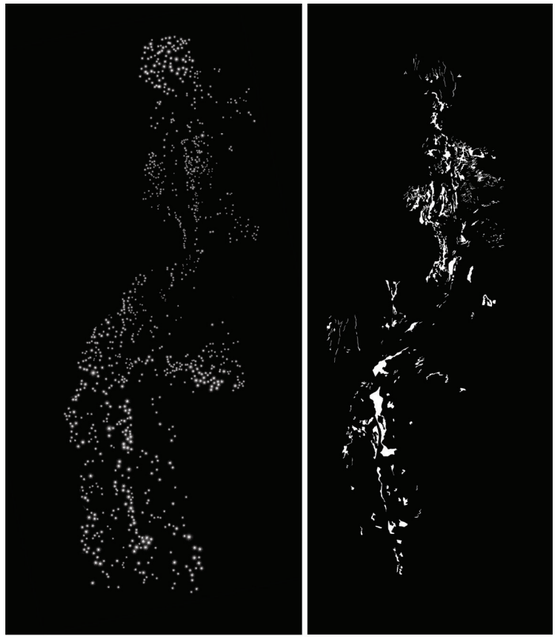

Εικ 62. Ομαδοποιώντας τη φύτευση | Αποσυνθέτοντας το βράχο.

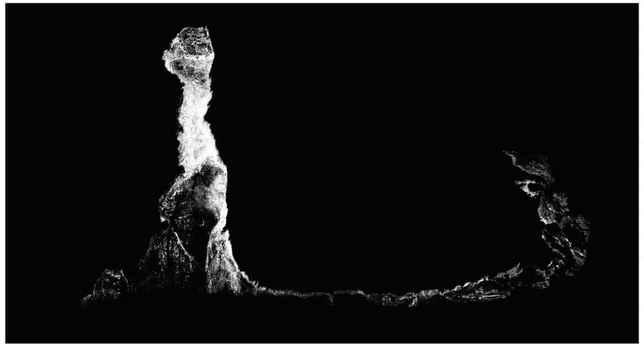

Εικ 63. Αποσυνθέτοντας τον βράχο | 1
Πετρώματα της περιοχής μελέτης κατά μήκος της ακτογραμμής.

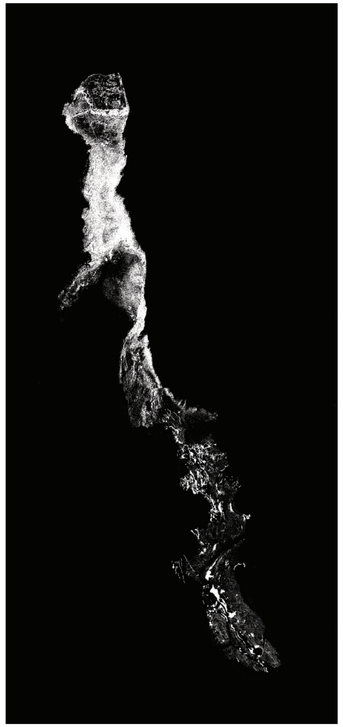

Εικ 64. Αποσυνθέτοντας τον βράχο | 2
Πετρώματα της περιοχής του ξεροχειμάρρου του Αγ. Προκοπίου.

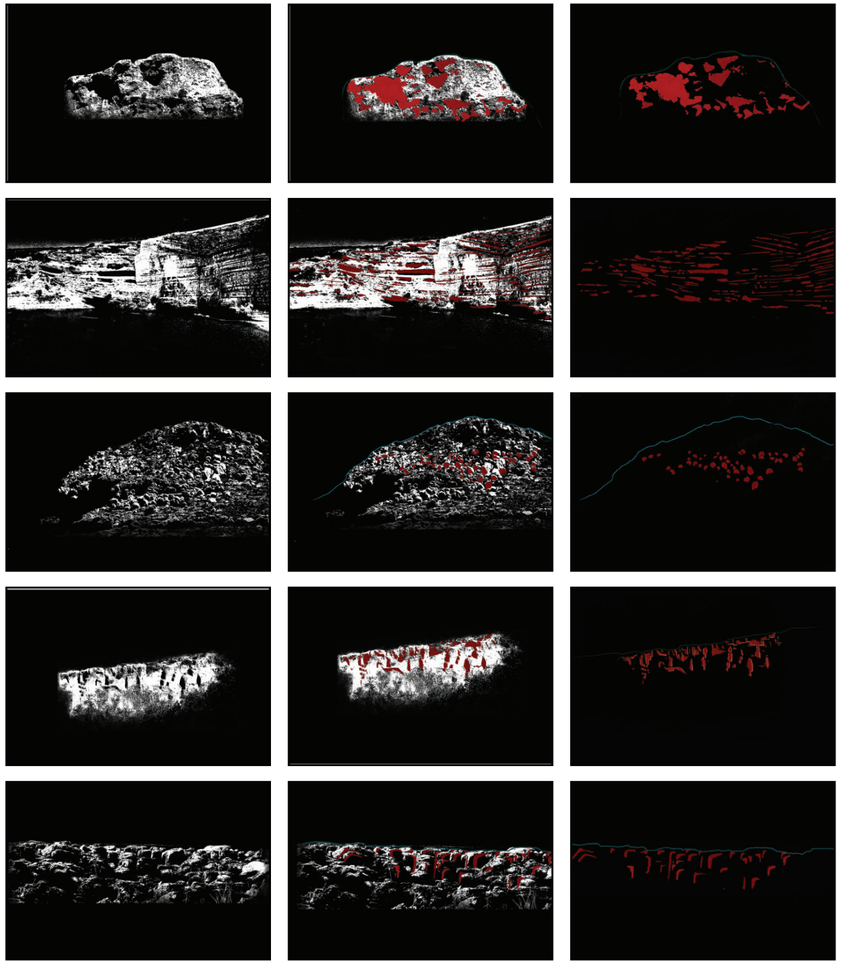

Εικ 65. Αποσυνθέτοντας το βράχο | 2

Στην επιφάνεια του γήινου φλοιού μια αδιάλειπτη διαδικασία ρήξεων και επιμερισμών διαμορφώνει τεκτονικά ρήγματα, τοπογραφικά ανάγλυφα, βραχώδεις σχηματισμούς.

Η γη, τεμαχίζεται, μορφοποιείται και δομείται εκ νέου. Ο εντοπισμός και ο διαχωρισμός της από το τοπίο γίνεται μέσω της αναγνώρισης του ξεφλουδίσματος της επιδερμίδας της γης.

Στην παρούσα μελέτη, η επεξεργασμένη εικόνα μετατρέπεται σε ασπρόμαυρη, με σκοπό την αφαίρεση πληροφορίας. Μέσω της δημιουργίας έντονων αντιθέσεων μεταξύ των «καμένων» λευκών και των «πηχτών» μαύρων, αποβλέπει όχι στη ρεαλιστική απεικόνιση, αλλά στη δημιουργία ενός νέου λεξιλογίου σχεδιασμού, αυτού των Μοτίβων. Τα μοτίβα αυτά αντλούνται είτε από ανεπεξέργαστα πετρώματα είτε από πετρώματα που διακρίνονται λόγω της ανθρωπογενούς παρέμβασης.

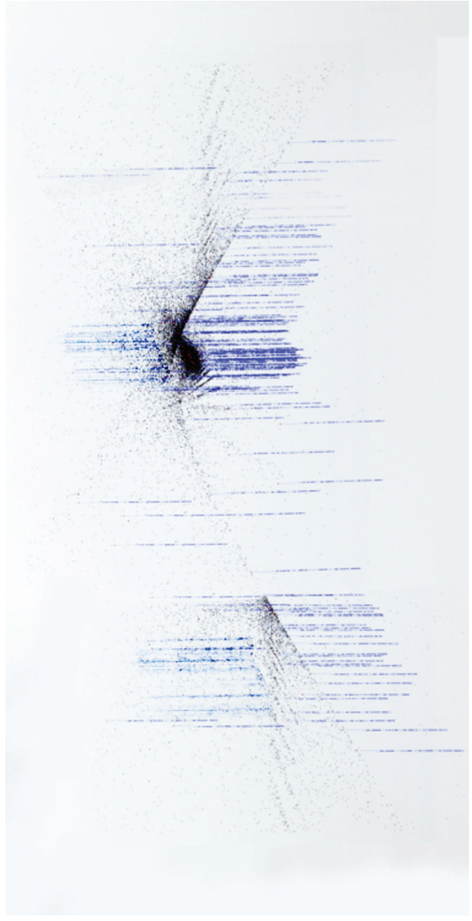

Εικ 66. Αναπαριστώντας τον ήχο | 1

Οι ανθρώπινες αισθήσεις και ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν, αποτελούν μια σημαντική προϋπόθεση για τον σχεδιασμό, τη διαστασιολόγηση και τη χωρική οργάνωση των κτιρίων και των υπαίθριων χώρων. Τα όρια του εξωτερικού περιβάλλοντος αλληλεπιδρούν με τα όρια του ανθρώπινου οργανισμού κι έτσι, τα αντίστοιχα μέρη του σώματος αποδέχονται τις εξωτερικές πληροφορίες.

Η ακοή αποτελεί βασικό σύστημα αντίληψης του εξωτερικού περιβάλλοντος και λειτουργεί ως σύστημα προειδοποίησης, προσανατολισμού και ισορροπίας. Έτσι η επιτόπια επισκόπηση της περιοχής είναι απαραίτητη για τη δημιουργία των ψυχογεωγραφικών χαρτών, καθώς συνδυάζονται νόηση και συναίσθημα, επιστήμη και τέχνη διαφοροποιώντας τους από τις παραδοσιακές, αντικειμενικού τύπου χαρτογραφικές τεχνικές. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν έπειτα από την παρατήρηση στο συγκεκριμένο τοπίο παρουσιάζονται ακολούθως.

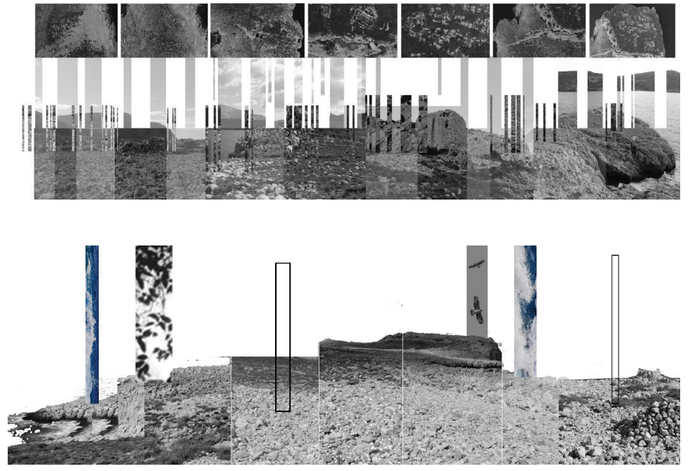

Εικ 67. Αναπαριστώντας τον ήχο | 2

Εικ 68. Τέμνοντας τη γη | 1

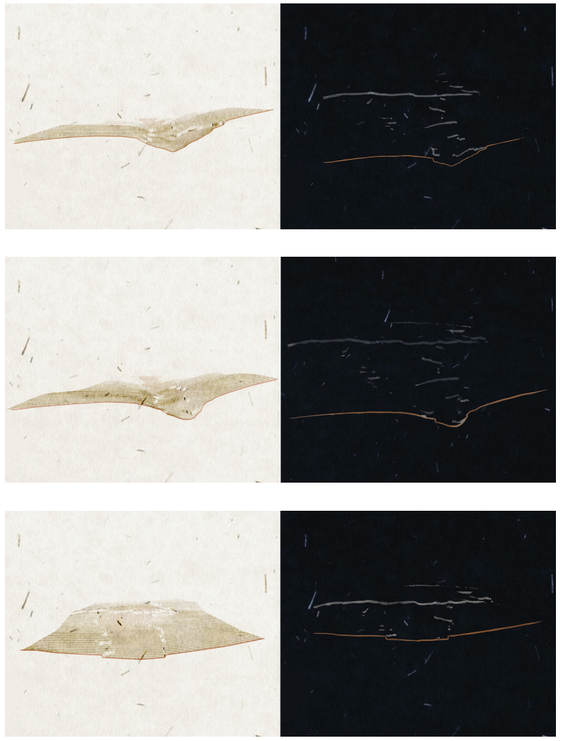

Το έδαφος συνιστά πεδίο δράσης και εργαλείο αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Αποτελεί την επιδερμίδα της γης, πάνω ή μέσα στην οποία ζούμε. Ο τρόπος με τον οποίο εκτείνεται το τοπίο, η γεωλογική διάστασή του εξαρτάται πρωτίστως από τη φύση του εδάφους, το ανάγλυφο και τις τυπολογικές συνθήκες.

Η μελέτη του ανάγλυφου και των τομών βοήθησαν την συγκεκριμένη μέθοδο ανάλυσης στην ανακάλυψη απρόσιτων τοπίων, τα οποία μπορούν μέσω συστηματικής ανάλυσης να αποτελέσουν εργαλεία για τον σχεδιασμό οποιασδήποτε μεταβολής στον χώρο. Επιπροσθέτως, μέσω της ανάλυσης των τομών γίνεται διακριτή η σχέση μεταξύ κοίλων και κυρτών περιοχών του εδάφους, άρα της ανισοσταθμίας. Κάτι τέτοιο μπορεί να αναδείξει τοπία της μικροκλίμακας και να προκρίνει αντιστοιχήσεις με την κλίμακα εποπτείας του ματιού.

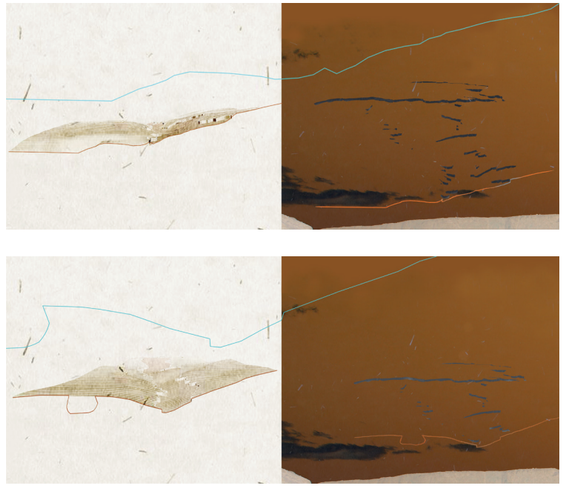

Εικ 69. Τέμνοντας τη γη | 2

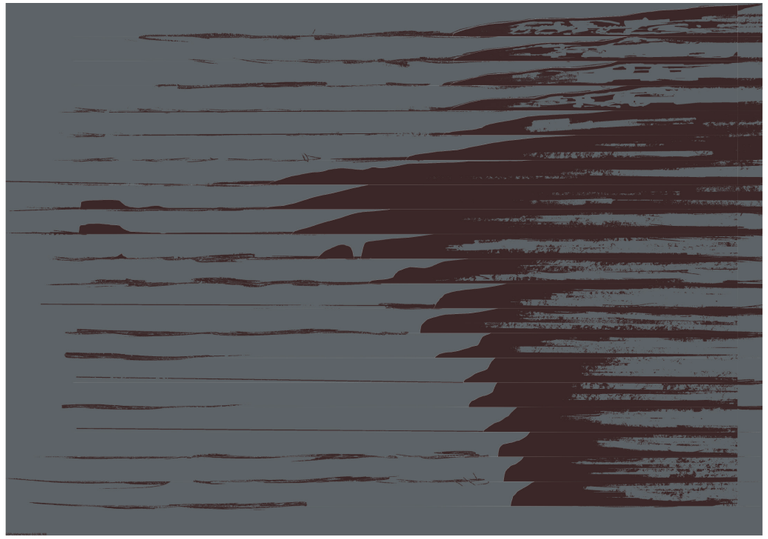

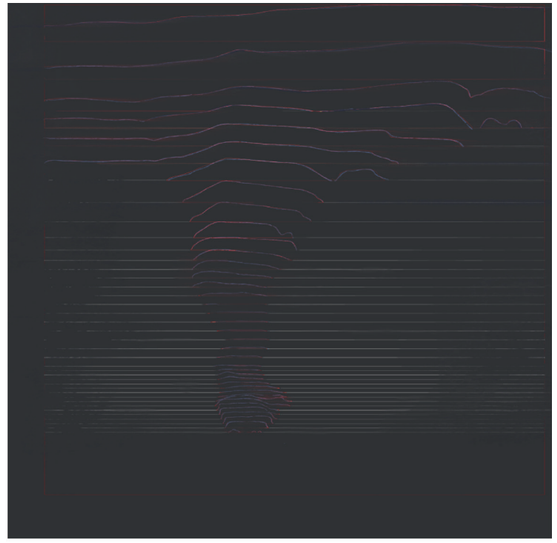

Εικ 70. Τέμνοντας τη γη | 3

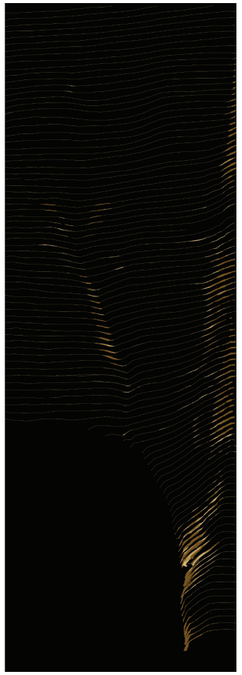

Εικ 71. Τέμνοντας τη γη | 4

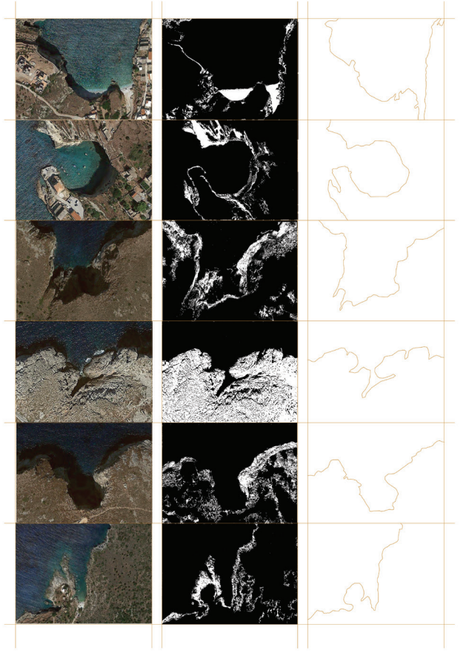

Εικ 72. Όρμοι | Αγκαλιές τοπίου

Όσον αφορά στη μελέτη του τοπίου αυτού καθ'αυτού προέκυψαν από την ανάλυσή του σε κλίμακες τα εξής τρία αποτελέσματα:

Ένα πρώτο αφορά την ύπαρξη περιοχών με έντονα γεωμετρικά χαρακτηριστικά. Από την ανάλυση του τοπίου προέκυψε έντονη ανισοσταθμία κάτι που επηρέασε την διαμόρφωση της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Το άγονο και άνυδρο τοπίο της Μάνης έχει σχηματίσει έναν φυσικό κατακερματισμό. Ένα ακόμη αποτέλεσμα έχει προκύψει από την πυκνότητα της φύτευσης η οποία γίνεται πιο πυκνή σε σημεία με μεγαλύτερη σκίαση. Μέσα από το ανάγλυφο και τη φυσική του σκίαση αναδείχτηκαν πολλαπλά τοπία- μικρές περιορισμένες ενότητες, συσχετισμένες με κάθε πτύχωση του εδάφους.

Ακόμη, η ύπαρξη έντονης δραστηριότητας σε περιοχές κοντά στη θάλασσα και σε σημεία που το ανάγλυφο βοηθάει είναι σημαντική. Τέτοια σημεία μπορεί να διακρίνει κανείς στους όρμους, στην περιοχή των αλυκών στο Τηγάνι και στο φυσικό λιμάνι του Μεζάπου.

Τέλος, προέκυψαν σημεία θέασης τα οποία καταγράφουν με σύνθετο, αλλά αφαιρετικό τρόπο την αντιληπτή φόρμα τοπίων αλλά και τον βαθμό έκθεσής τους. Η πρότερη μελέτη βοήθησε να ανακαλυφθούν κρυμμένα τοπία και να συστηματοποιηθούν κριτήρια περαιτέρω επέμβασης σε αυτά. Τέτοια σημεία είναι η περιοχή των ανενεργών λατομείων στο ξερολάγκαδο του Αγ.Προκοπίου και η περιοχή του εγκαταλελειμμένου οικισμού στο Τηγάνι .

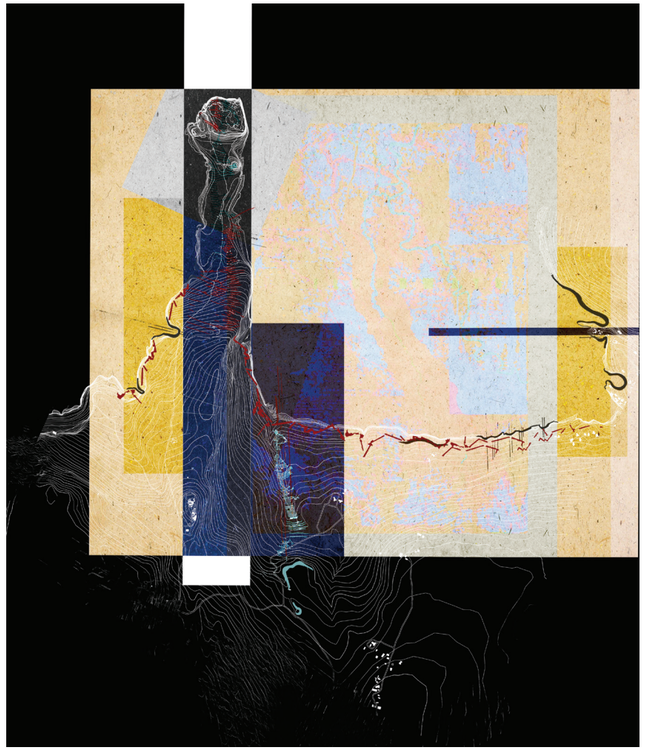

Εικ 73. Προθέσεις στη χερσόνησο Τηγάνι.

3.3| ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Στόχος της παραπάνω έρευνας είναι η ανάλυση και δημιουργία καινοτόμων χαρτογραφικών και οπτικών αναπαραστάσεων, που μακροπρόθεσμα βοηθούν στην δημιουργία ολιστικής σχεδιαστικής πρότασης, η οποία προέρχεται από την προαναφερθείσα διαδικασία ανάλυσης και σέβεται τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου τόπου.

Ως συμπέρασμα, τα τοπία παίζουν το ρόλο φυσικού μωσαϊκού μιας περιοχής. Η πρόσμιξη μεταξύ των φυσικών και των ανθρωπογενών στοιχείων, που το αποτελούν, οδηγεί στην αναγνώριση του τοπίου. Τα τοπία εξαρτώνται άμεσα από τις γρήγορες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα κάτι που τα καθιστά ευάλωτα. Αυτά τα ευάλωτα περιβάλλοντα που είναι ερειπωμένα και οδεύουν ξανά προς το φυσικό, γίνονται υπόβαθρο και φόντο της αρχιτεκτονικής. Είναι αφημένα χωρίς καμία περαιτέρω επέμβαση στεραίωσης αυτής της δεδομένης μορφής που έχουμε σήμερα και αντιμετωπίζονται ως υπόβαθρο και φόντο της αρχιτεκτονικής. Η ιστορία της αρχιτεκτονικής όμως έχει δείξει ως τώρα οτι είναι πολύ πιθανό να δημιουργηθούν αξιόλογα παραδείγματα αρχιτεκτονικής μέσα από την αλληλεπίδραση της σχεδιαστικής διαδικασίας γης-ορίζοντα. Η παραδοχή της έλλειψης κριτηρίων παρέμβασης και σχεδιασμού σε εγκαταλελειμμένα τοπία, όπως αυτό της παρούσας μελέτης είναι γενικευμένη. Τα νέα κριτήρια αξιολόγησης διαμορφώνουν μια καινοτόμα, σφαιρική σχεδιαστική διαχείριση, η οποία μπορεί να αναδείξει νέες αξίες και να προάγει νέες σχεδιαστικές προσεγγίσεις αποστασιοποιημένη από θέσφατα.

Στο παράδειγμα της Μάνης και συγκεκριμένα στην ευρύτερη περιοχή του Κάστρου Μαΐνη γίνεται μια προσπάθεια για μελέτη και ανάλυση της περιοχής μέσω της μεθόδου χαρτογράφησης που προαναφέρθηκε. Με την καταγραφή των νέων εργαλείων που προκύπτουν, προάγεται η έρευνα της εικόνας και η διαδικασία επεξεργασίας της, ώστε να βοηθήσει στην ανάδειξη των κατακερματισμένων από το χρόνο υλικών του τόπου και στην αναδιαμόρφωση-ανασυγκρότησή τους. Παράλληλα, επιτυγχάνεται η αρχαιολογική διερεύνηση του τόπου και γίνεται η αναγνώριση των εγκαταλελειμμένων ιστορικών ιχνών. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση μέσα από τη μορφολογική ερμηνεία του εδάφους και την ανάγνωση των μοτίβων-patterns-κάλυψης του εδάφους με ειδικά μορφολογικά χαρακτηριστικά, που αποδίδουν ένα νέο λεξιλόγιο σχεδιασμού.

Τέλος κάνοντας χρήση της επεξεργασίας συγκεκριμένων δυνατοτήτων του δοσμένου εδάφους, πραγματοποιείται καταγραφική ανάδειξη των μακροχρόνιων μετατροπών του. Εστιάζοντας στην καλλιτεχνική και σχεδιαστική ανάλυση ιστορικών και γεωμορφολογικών ζητημάτων που προκύπτουν στην περιοχή μελέτης, γίνεται η αναγνώριση του παλίμψηστου και η προετοιμασία του εδάφους. Η πρώτερη μελέτη αποτέλεσε τη βάση για την ανάδειξη κρυμμένων τοπίων, τα οποία παραμένουν απρόσιτα πέραν από τους άξονες ανάπτυξης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταληκτικά, ο τόπος της Μάνης είναι ιστορικός και ιδιότυπος και δεν μπορεί να ιδωθεί διαφορετικά. Η έννοια του τόπου, όπως αναλύθηκε επισταμένως, βρίσκει εδώ τον ορισμό της. Στο γεγονός αυτό συνεπικουρεί η μορφολογία της Μάνης, απομονωμένος από την υπόλοιπη χώρα βραχότοπος, που περι-λούζεται από τη Μεσόγειο, εισχωρώντας σε αυτήν. Μύθος, παράδοση, μορφή του εδάφους και ρυθμικές εναλλαγές του δημιουργούν την ιδιαιτερότητά της τόσο αρχιτεκτονικά όσο και συμπεριφορικά, καθώς τα παραπάνω χαρακτηριστικά επιδρούν στον χαρακτήρα και στον τρόπο ζωής των κατοίκων διαχρονικά. Ως εκ τούτου, με τη σύνοψη ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής επιχειρήθηκε να δοθεί μια άποψη για την ταυτότητα του τόπου της Μάνης.

Η ιστορία της μεγάλη και κατά κόσμον άγνωστη. Συνεχής αλληλεπίδραση φύσης και ανθρώπου. Πρόκειται για έναν ξερό και άγριο τόπο που η γη του, τίποτα δεν έχει να δώσει. Ποικιλόμορφος τόπος, με απότομα βουνά και δύσβατα παράλια, που το ανθρώπινο πόδι δυσκολεύεται να περπατήσει. Οι δρόμοι ελάχιστοι προς τον έξω κόσμο. Η θάλασσα μοιάζει με όριο, μα ύστερα γίνεται γέφυρα που επιδρά στους ανθρώπους του τόπου, στη συμπεριφορά, στη νοοτροπία τους.

Κάποιοι ταξιδιώτες, που ήρθαν ή δεν ήρθαν στον τόπο αυτό, πλάθουν τις δικές τους ιστορίες και μιλούν για εχθρικούς κατοίκους και ακατοίκητα, ερειπωμένα κάστρα. Το ιδιαίτερο τοπίο της Μάνης, μαζί με την ιστορία που φέρει, μας οδήγησε στη βαθύτερη μελέτη της. Τα στοιχεία για τη Μάνη και το κάστρο Μαΐνη δεν προβάλλουν ένα συγκεκριμένο χαρακτήρα. Δείχνουν απλώς ένα τρόπο για να γνωρίσεις τη Μάνη, το κάστρο, την αρχιτεκτονική καθώς και την ιστορία της. Βλέποντας όμως από κοντά ένα τόπο με αραιά κτίσματα που βρίσκονται μέσα στη φύση, η ματιά γίνεται διαυγής και ο παρατηρητής εκφράζεται με πιο βαθύ, εσωτερικό τρόπο. Είναι μια μελέτη που η αξία της προκύπτει από την προσωπική, την επιτόπια παρατήρηση του τόπου, καθώς ατενίζουν τα μάτια του παρατηρητή το τοπίο σε συνδυασμό με την περιρρέουσα αίσθηση, εργαλεία διεύρυνσης της σκέψης του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Σαΐτας Γιάννης, ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΛΑΤΙΟΥ, ΣΤΗ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΩ ΜΑΝΗ
2. Σαΐτας Γιάννης, Μάνη: Οικιστική και αρχιτεκτονική εξέλιξη στους μέσους και νεότερους χρόνους, Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 6α. Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη. Αθήνα, 1983.
3. Waterhouse, Simpson 1961, Dworakowska 1969.
4. Κοκκορού Γ., Αλευρά Ε., Πουπάκη Ε. ,Ευσταθόπουλος Α., Χαζηκωνσταντίνου Α., CORPUS ΑΡΧΑΙΩΝ ΛΑΤΟΜΕΙΩΝ Λατομεία του ελλαδικού χώρου
από τους προϊστορικούς έως τους μεσαιωνικούς χρόνους, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσόφική Σχολή , Αθήνα 2014
5. Κουκουβού Αγγελική, ΛΙΘΟΝ ΛΑΤΟΜΕΙΝ, Εκδόσεις Κορνηλία Σφακιανάκη, Αθήνα 2012
6. Σαΐτας Γιάννης, Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική Μάνη, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1992
7. Κατσαφάδος Παναγιώτης, Μέζαπος, η ομηρική Μέσση; , Αθήνα 1994
8. Κατσαφάδος Παναγιώτης, Τα κάστρα της Μαΐνης, Ηλεκτρονικές Τέχνες ε.π.ε,
Αθήνα 1992
9. Δρανδάκης Νικόλαος, Τα βυζαντινά γλυπτά της Μάνης, Εκδόσεις εν Αθήναις Αρχαιολογική εταιρία, Αθήνα 2002
10. Δρανδάκης Ν. , Δώρη Ε. , Κωνσταντουδάκη Μ. - Έρευνα στην Κάτω Μάνη, Εκδόσεις εν Αθήναις Αρχαιολογική εταιρία, Αθήνα 1993
11. Κατσαρός Β., Τουρτα Α., Αφιέρωμα στον Παναγιώτη Λ. Βοτοκόπουλο, Εκδόσεις Κάπον, Αθήνα 2015 12. Ελευθερίου Ε., Μέξα Α., Επιστημονικό συμπόσιο στη μνήμη Νικολάου Β. Δρανδάκη για τη Βυζαντινή Μάνη, Εκδόσεις Δήμος Οιτύλου, Σπάρτη 2008-9
13. Alfred Bogli, Karsthydrographie und physische Speläologie, εκδόσεις Springer,Germany 1978
14. Σκουτέλης Ν., «Κρήτη», Νησιά του Αιγαίου Αρχιτεκτονική, Φιλιππίδης
Δημήτρης (επιμέλεια)
15. Nogberg Schulz, Το πνεύμα του τόπου
16. Μανωλίδης Κ. επιμέλεια, “Ωραίο, φρικτό και απέριττο τοπίον” αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα, Εκδόσεις νησίδες, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα αρχιτεκτόνων μηχανικών, Θεσσαλονίκη 2003
17. Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., (επιμ.) (2009), Η Διεκδίκηση Της Υπαίθρου: Φύση και Κοινωνικές Πρακτικές στη Σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα: ΙΝΔΙΚΤΟΣ
18. Μωραϊτης Κ. (2016), Το Τοπίο, Πολιτικός προσδιορισμός του τόπου, Σημειώσεις για τη νεότερη τοπιακή επεξεργασία του τόπου, Αθήνα: Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ
19. Χατζημιχάλης Κ. (επιμ.) (2011), Γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά, Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία, Αθήνα: ΜΕΛΙΣΣΑ
20. Waldheim, C. (ed.) (2006) The Landscape Urbanism Reader, N. York: Princeton Architectural Press
21. Γούλα Μ. (2003), "Η επιστροφή στο μεσογειακό τοπίο: το τοπίο ως σύγχρονη προσέγγιση του περιβάλλοντος και της φύσης", στο Μανωλίδης Κ. (επιμ.), Ωραίο, φρικτό κι απέριττο τοπίον!, Θεσσαλονίκη: Νησίδες, σ. 15-33
22. Μανωλίδης Κ, Εδαφολόγιο κείμενα για την ύλη της αρχιτεκτονικής, Εκδόσεις Νησσος, Αθήνα2017
23. Κωνσταντινίδης Άρης, Για την αρχιτεκτονική, δημοσιεύματα σε εφημερίδες σε περιοδικά και σε βιβλία 1940-1982, Άγρα, Αθήνα 1987

24. Μανωλίδης Κώστας, Καναρέλης Θανάσης, Η διεκδίκηση της υπαίθρου: φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα, ΙΝΔΙΚΤΟΣ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα αρχιτεκτόνων μηχανικών, Βόλος 2009
25. Περράκης Γιώργος, Σκουτέλης Νίκος, Αναπαραστάσεις του υπερβατικού: Λεξιλόγιο της μεταφυσικής στον σύγχρονο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, Καπόν, Αθήνα 2016
26. Τερκενλή Σ. Θεανώ, Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1996
27. Φατούρος Δημήτρης, Ίχνη μετάβασης: Η αρχιτεκτονική μέσα στη νέα πραγματικότητα, Καστανιώτη, 2009
28. Φιλιππίδης Δημήτρης (επιμέλεια), Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Μέλισσα, τόμος 2, Αθήνα, 1990. 29. Φιλιππίδης Δημήτρης (επιμέλεια), Νησιά του αιγαίου Αρχιτεκτονική, Μέλισσα, Αθήνα, 2003.
30. Frampton Kenneth, Μοντέρνα αρχιτεκτονική: ιστορία και κριτική, Θεμέλιο, Αθήνα 2009.
31. Heidegger Martin, Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι, Ξηροπαΐδης Γιώργος (μετάφραση), Ρινόπουλος Λουκάς (επιμέλεια), Πλέθρον, Αθήνα 2009 V. Kapsimalis, K. Pavlopoulos, I. Panagiotopoulos, P. Drakopoulou.
32. Norberg-Schulz Christian, Genius Logi Το πνεύμα του τόπου, για μια φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές εκδ. Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009
33. Fermor Patrick Leigh, Μάνη, εκδόσεις Κέδρος, 1987

ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

1.ΜΕΞΙΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΑ ΜΑΝΗΣ, ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ, ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ 2011

ΣΥΝΕΔΡΙΑ-ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

1. Γκιολές Νικόλαος, Δαμούλος Παναγιώτης, Οι Οχυρώσεις! στο Βυζαντινό Κάστρο της Μαίνης στο Τηγάνι της Μέσα Μάνης, Διεθνές συνέδριο, Οχυρωματική αρχιτεκτονική στο Αιγαίο και ο μεσαιωνικός οικισμός Αναβάτου Χίου, Χίος 2012
2. ΠΙΚΟΥΛΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΑΤΙ, τριήμερο εργασίας Μυτιλήνη, 6-8 Νοεμβρίου 1998), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΤΒΑ
3. Καραδήμας Κ. διάλεξη «Κατασκευαστική ανάλυση παραδοσιακών κτισμάτων», Χανιά 2017

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

01,02,03 στιγμιότυπα Ηλίας Περγαντής.
04,05 Οι μανιάτες είναι παντού
06,07,23-28,37,40-44,47-54 Προσωπικό Αρχείο
08 Ηλίας Δεκουλάκος
09,10,11,45,46 Παναγιώτης Στ. Κατσαφάδος
16-19,21,22,29,31,56-58,73 Προσωπική χαρτογράφηση
22 Αγγελική Μέξια
30,32,33,35,36,55 Σαΐτας Γιάννης